

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՑԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՊԱՐԽԱԳԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԱՐԲՈՒԹԵԱՆ

ԲՈՋԱՆԳԱԳԱՅԻՐ

	Երես
ԽՐԱԿԱՆ	
— Կարողիկոսական Ընտրության Մասին.	225
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
— Պարագմունք ի Ս. Դիոնիսիոս Բարձրադասի Փառքի բարձունքն Եսայայ.	Յ. Յ. Մ. 229
ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ	
— Տրեպալիա.	Թրգլ. Թ. Ե. Գ. 232
— Պաղասան.	Արսևն Նրկաթ 232
— Աս Հանգլի.	Յակոբ Դալի 233
ՊԱՏՐԱԿԱՆ	
— Պատմություն Նուսահեմի.	Յ. Բիւրեան 234
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
— Մխիթար Արթուրյանի Նորագիտության Երկեր. Գարեգին Արթուր. Յովսէփեանց	237
— Դարձեալ Հայերենի Հարցեր.	Խ. Պ. Բարսաշ 240
— Տոմարական.	Ս. Մ. Տեր Կրկունքան 243
Բոյրն ու Եղբայր.	Գ. Մ. 245
Խուկի.	Լուսարար 249
ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ	
— «Մատենագրական Հետազոտություններ». Սիոն Վրդ. Մանուկեան	251
Սիոնի Լուսաբանություններ.	254
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ — Ընտրելի Պատմության Ընտրության Հաստատություն. — Թարգմանչաց Տոմար. — Գարեգին Բանաստեղծներ. — Ամպերի Հանդես. — Վարդապետի Տոմար. — Կիլիկիական Մատենագրական. — Մեծի Լուսաբանաց մը Նուսահեմի մէջ. — Պատմական.	254

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԿԵՍԱՐԻՈՅ ԳԱԻԱՌԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅ ԲԱՆԱՍԷՐՆԵՐՈՒ ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Կեսարիոյ եւ Շրջակայից Հայրենակցական Միութեան Գահիրէի Վարչութիւնը, նախանձախնդիր հայ մշակոյթի պահպանման եւ յաջորդ սերունդներու փոխանցման, ներկայիւս հրաւէր կը կարգայ հայ բանասէրներուն, ուսումնասիրել եւ գրի առնել՝

Ա. Հայ Կեսարիոյ պատմական անցեալը — Կեսարահայութեան ծագումը:

Բ. Կեսարիոյ եւ Շրջակայ գիւղերու բարքերն ու սովորոյթները:

Գ. Հայաստան շրջաններու բարբառի մասին ծանօթութիւններ:

Դ. Տեղեկութիւններ՝ Կեսարացի հայ Աշուղներու կեանքին եւ գործերու մասին:

Ե. Արուեստներ եւ մշակոյթ:

Զ. Արհեստներ եւ վաճառականութիւն:

Է. Կրթական հիմնարկութիւններ եւ վիճակագրական տեղեկութիւններ անոնց մասին:

Ը. Կրթական մշակներ եւ ազատ արուեստի հետեւող աչքառու դէմքեր եւ անուանի հրապարակագիրներ:

Թ. Քաղաքական կուսակցութիւններ եւ բարեգործական եւ այլ Միութիւններ:

Ժ. Յարանուանութիւնները Կեսարիոյ մէջ:

ժԱ. Թուրք եւ այլ պետութեանց ծառայութեան մէջ գտնուած բարձրաստիճան Կեսարացիներու, ինչպէս նաեւ արտասահմանի մէջ բարձր դիրքերու արժանացած Կեսարացի եւ կամ Կեսարացի ծնողքէ սերած անձնաւորութեանց մասին կենսագրական տեղեկութիւններ:

Մէկ խօսքով բովանդակ Հայ-Կեսարիոյ գաւառին ամփոփ մէկ պատմութիւնը:

Վարչութիւնս յատկապէս այս գործին համար պիտի կազմէ հայ պատմութեան եւ գրականութեան հմուտ երեք հոգիէ բաղկացեալ Յանձնախումբ մը Գահիրէի մէջ, որուն գնահատութեան արժանացած երկասիրութիւններէն Ա.ը պիտի ստանայ 2000. Բ.ը 1000. Ժակ Գ.ը 500 Ֆրանսական Ֆրանք պարգև:

Յառաջիկայ թիւերիմացութիւններէ խուսափելու համար ըսենք թէ՝ գնահատութեան արժանացած Բ. եւ Գ. երկասիրութիւններէ գլուխներ վերցնելով առաջինը աւելի եւս ճոխացնելու իրաւունքը պիտի ունենայ Վարչութիւնը:

Տպագրութեան ծախսը պիտի հոգայ Կեսարիոյ եւ Շրջակայից Հայրենակցական Միութեան Գահիրէի Վարչութիւնը: Տպուած գիրքերէն ալ 10ական օրինակ պիտի յատկացուն հեղինակներուն:

Զեռագիրները, ինչպէս նաեւ գրքին բովանդակութեան հետ աղերս ունեցող պատկերները, պէտք է ղրկուին Յանձնախումբի անունին, առանց ստորագրութեան, միայն ծածկանունով: Իսկ հեղինակներ իրենց անուն մականուն եւ հասցէն պարտին ղրկել զատ պահարանով:

Զեռագիրները պէտք է հասնին ամենաուշը մինչեւ յառաջիկայ 1932 Մայիսի վերջը:

8, Յուլիս 1931

Գահիրէ

Հասցէ՝

Ի գիմաց Կեսարիոյ եւ Շրջակայից Հայրենակցական
Միութեան Գահիրէի Վարչութեան՝

Ատենադպիր

Ատենապետ

(ԿԵԻԸ)

ՄԱՆՈՒԷԼ ՊԵՅԼԷՐԵԱՆ

ԲԻԻԶԱՆԴ ԹԷՔԷԵԱՆ

Union des Compatriotes de Césarée et des Environs
B. P. No. 210 Le Caire (Egypte)

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Կաթողիկոսական ընտրութեան փշոտ հարցը, որ հետզհետէ կը հիննայ՝ առանց սակայն իր կարևորութենէն և այժմէականութենէն բան մը կորսնցնելու, իր ամէն կողմերով ծանօթ է արդէն մեր եկեղեցւոյ զաւակներուն: Չէ, ծանօթ միայն չէ, այլ եկեղեցական կրօնական մարզին մէջ վստահ ենք թէ ամէնէն աւելի մտահոգութիւն պատճառող խնդիրն է ան: Վասնզի բացայայտ է թէ առանց Եպիսկոպոսապետին եկեղեցին չի կրնար միացեալ ճակատով յառաջնութեան մ'ունենալ. բան մը՝ որ այնքան ցանկալի է իրենց Տիրոջ և անոր հարսին, Մայրենի եկեղեցւոյն սիրովը վառուղ ազնիւ հոգիներու համար. այժմ մանաւանդ՝ երբ Հայաստանեայց պաշտելի եկեղեցին ներքին և արտաքին թշնամիներով շրջապատուած՝ աւելի քան երբեք պէտք ունի բանակային սարքաւորումով մը իր հոգևոր վերելքին ճամբան հարթելու:

1925-ի չափ կանուխ թուականի մը՝ հոգելոյս Հայրապետը հաստատած էր կազմուած կանոնադիր մը: Յաջորդ տարին կարևոր կեդրոններ ուղարկուեցան այդ կանոնադրէն օրինակներ: Հայրապետին վախճանումէն մօտ երկու ամիս ետք, 1930 յուլիս 3-ին, Գեր. Հոգ. Խորհուրդի կողմէ հրահանգուեցաւ կազմուած կանոնադրի համաձայն պատգամաւորներու ընտրութիւնը կատարել, նշանակելով թէ Հայաստանի կառավարութեան բերանացի հաւանութիւնը առնուած է՝ աշնան ընտրութեան կատարման համար, եւ թէ զրաւոր արտօնութիւնն ալ պիտի չուշանայ: Արդարև զրաւոր այդ արտօնութիւնը, բաղկացեալ չորս պարբերութիւններէ, չուշացաւ. բայց ի՞նչ արտօնութիւն: Հայաստանի Կառավարութիւնը իր իրաւասութեան ներքև եզոզ դիւրութիւնները ընծայելու հաւաստիքը թէ՛ և կուտար, բայց կը յայտարարէր թէ «Համագումարների կազմակերպութեան ապահովումը» և պատգամաւորներու Միութեան սահմաններէն ներս մուտքի արտօնութիւնը կը վերաբերէր «Դաշնակից Հանրապետութիւնների սովերեն իրաւասութեան»: Այսուհանդերձ սակայն՝ Գ. Հ. Խորհուրդը Հայաստանի Կառավարութեան արտօնադրին լաւատես մեկնութիւն մը տուաւ:

և ըստ այնմ ալ յուլիս 18 թուականով շրջաբերականներ հասան «բոլոր թեմա-
կալ առաջնորդներին» :

Անկէ ետք ձայն մ'ելաւ, որով աշնան ընտրութիւնը զարնան կը յե-
տաձգուէր :

Ու յետոյ՝ ցաւ է անշուշտ ըսել՝ թէ այդ բոլորին հետեւեցաւ ան-
հաճոյ եւ յուսարեկ լռութիւն մը, եւ հակառակ Եկեղեցւոյ բաղձանքին եւ
պէտքին՝ ընտրութիւնը դեռ կ'ուշանայ և անոր երբին՝ եւ ինչպէսին մասին
ոկէ աստիճանի ստուգութիւն բարդ անորոշութեան մը մէջ կը սուզի կը կորսու-
ւի, — հոգ չէ թէ Վեհափառ Հայրապետին վախճանումէն ասդին քանի մ'ամիսնե-
րով աւելի տարի մ'անցած ըլլայ, և երևութապէս անյաղթելի ունէ դժուարութիւն
մը եղած կամ յայտնապէս մէջտեղ դրուած չըլլայ ընտրութիւնը կայացնելու :

Այն եռանդն ու փոյթը, սակայն, զոր Եկեղեցին ցուցուց արտասահմանի
մէջ երբ առաջին առթիւ ստացաւ հրահանգը Ս. Էջմիածնէն՝ երևան բերաւ ար-
դէն այն նախանձախնդրութիւնը՝ զոր Հայ Բրիստոնեան ունի հանդէպ իր Մայր
Աթոռին : Շարժեցաւ և շտապեց ան՝ զործադրելու ստացուած հրահանգը, ընտ-
րեց իր պատգամաւորները, որոշեց իր դիրքը՝ աւելի կամ պակաս չափով՝ բա-
րեկարգութեան հարցին շուրջ, և պատրաստուեցաւ քայլ առնելու :

Բայց ի զուր. տարբեր եղած ըլլաւ կ'երևի նախախնամութեան ծրագիրը :
Ո՛չ մէկ ատեն եռանդը լոկ բաւական եղած է կարևոր ունէ զործ ի զլուսն հանելու :

Եւ ինքնին արդէն խարակներու և աւագուտքի մէջ բռնուած զործը՝ ձա-
խորդ ելոյթի մը երեսէն աւելի խրեցաւ ֆնայ : Կ'ակնարկենք «Ազատ Եկեղե-
ցականներ»-ու — եթէ երբեք այս երկու նուիրական բառերը հնար է նոյնիսկ
չակերտելով մակդերլ խաւարամիտ մարդոց — սատանայական ելոյթին, զոր
հրապարակեցին անոնք՝ ինչպէս ծանօթ է ամենուն, մարտ ամսուն, այս տարի :

Անլուր լուտանքներ և կեղծ համայնավարութեան լծորդուած կեղծ ու
հերետիկոսական քրիստոնէութիւն մը հանդէպ այն Աթոռին՝ որ ամէն հայ քը-
րիստոնէի սրտին մէջ ամէնէն բարձր տեղը զբաւած է — այս է ահա ինչ որ
ունին և ունեցած են այսպէս կոչուած «Ազատ Եկեղեցականներ»ը իրենց խլր-
տելէն ասդին մինչև այսօր :

Կոչը զոր հրատարակեցին «Ազատ Եկեղեցականներ»ը իրենց համայնք-
ներուն ուղղեալ՝ (զիտէին թէ ովքե՛ր միայն պիտի մտիկ ընէին իրենց ամբարըշ-
տութիւններուն)՝ ինքնին պերճախօս է զայն ստորագրողներուն զազափարա-
նութեան սնանկութիւնը երևան բերելու : Մայրէ ծայր կեղծիք և հեթանոսու-
թիւն : Կոչը արդէն երկու ամսուան խնդիր է, և ծանօթ՝ հաւանաբար մեր բո-
լոր ընթերցողներուն : Զայն այստեղ վերլուծելու միտք չունինք. այդքան ու-
շադրութեան արժանի ալ չէ արդէն :

Նշենք միայն «Ազատ Եկեղեցականներ»-ու զործունէութեան շարժառիթը և
մոլորութիւնները : Վասնզի անձերու նկարագիրը երկրորդական կարևորութիւն
ունի ինքնին : Հերետիկոսներ՝ եղած են՝ Եկեղեցւոյ թշնամիներ՝ որոնք մեծ
առաքինութիւն ունեցած են և երբեմն վկայուած : Դատախաղին յոռութիւնը
դասին արդարութեան դէմ փաստ մը չի կրնար ըլլալ երբեք, ոչ ալ անոր
առաքինութիւնը՝ դատին ի նպաստ : Ուստի երկրորդական խնդիր է այն թէ ի՞նչ

142-37
1620-66

տեսակ մարդիկ են կամ եղած են Մեղեան և Բենիկ, որ խմբակի մը նշանաւորներն են սոսկ: Այդ խորշելի մոլորութեանց և անմաքուր շարժառիթներու շտեմարանն է մանաւանդ «Ազատ եկեղեցի» թերթին հաւաքածոն, ուր ցուցադրուած է արդէն վաղճւց, մէկուկէս հազարամեակ առաջ, ա՛յնքան խիստ և կորովի կերպով եկեղեցւոյն կողմէ նդովուած ձախ-արիոսականութիւն մը, նըման անոր՝ որ կը ծաղկի այսօր Եւրոպայի եւ Ամերիկայի եւ անոնցմէ ածանցուած և Արևելքի հողին վրայ տնկուած կարգ մը բողոքական աղանդներուն մէջ:

Միւս կողմէ այդ մարդիկը — «Ազատ եկեղեցականներ»ը — աւելի ևս կը թաթաւին այն մոլորանքին մէջ՝ որով կ'ամբաստանեն իրենց մեծաւորները. այն է՝ եկեղեցին քաղաքական գործիք դարձնել, շահագործելով անոր աստուածային հեղինակութիւնը:

Ինչ որ հայ հաւատացեալը պէտք չէ մոռնայ՝ սա՛ է թէ եկեղեցիին մաքրութիւնը և կոշումը անխառն պահելու համար հարկ է սկսիլ բաց պայքարի՝ «ազատ եկեղեցականներու» նման դատարկաբաններուն դէմ, որոնցմէ, աւա՛ղ, տարբեր անուններով բայց միևնոյն դերով և իսկութեամբ՝ կը վիտան արտասահմանի մէջ ալ:

Մեր Տիրոջ Քրիստոսի ուժը, եթէ միայն զինուինք անով՝ Իր յաղթանակովը կարող է փոշիի վերածել անոնց բոլոր կործանարար գործունէութեանց արդիւնքները:

Դառնալով կաթողիկոսական ընտրութեան խնդրին՝ պէտք է ըսել թէ դատարկ ըան է նստիլ և ընտրութեան ձախողութեանը համար Հայաստանի Կառավարութիւնը բամբասել: Ծուռ դիրք է կենալ և սպասել որ Հայաստանի Կառավարութիւնը եկեղեցւոյն հետ վարուի այնպէս՝ ինչպէս, զոր օրինակ, Անգլիական Կառավարութիւնը կը վարուի իր եկեղեցիին հետ: Խորհրդային իշխանութեանց համար կրօնքը պաշտօնապէս գոյութիւն չունի: Հետևապէս ան իր երկրին մէջ կատարուած ամէն գործառնութիւն քաղաքական ակնոցով և չափանիշով կը դիտէ: Ուրիշ կերպ չի կրնար ընել՝ որչափ ատեն որ անիկա է ա՛յն՝ ինչ որ է:

Ճիշտ այս պատճառով է՝ որ Հայաստանի Կառավարութիւնը իր դիտակէտէն տարբերութիւն չի դնել Էջմիածնի և անոր իշխանութեան դէմ հետադիմութիւն միջև: Բացորոշ և անկեղծ կերպով արտայայտած եղաւ ան իր ընդհանուր ուղղութիւնը՝ պետական պաշտօնաթերթին մէջ Politicos-ի ծանօթ յօդուածը հրատարակելով՝ Ազատ եկեղեցականներու դէմ: Այդ արտայայտութեան մէջ ընաւ տեղի չկայ դերասանութիւն փնտռելու և մատի փաթթելիք ենթադրութիւններ որսալու: Հայաստանի համայնավարութիւնը հայկական հարց չէ, այլ համաշխարհայինին մէկ մասը. հարկ է մտահան չընել ասիկա:

Կը մնայ ուրեմն՝ շիտկէ շիտակ ընդունիլ բիրտ իրականութիւնը և հաշտուիլ անոր հետ. հաշտուիլ ո՛չ թէ խորհրդային կեցուածքին հետ՝ այլ անոր կարծի իրողութիւն մը եղած ըլլալուն հետ, և ըստ այնմ ճշգել մեր դիրքն եւ ուղին: Պէտք է միանգամ ընդ միշտ ի բաց վանել կէս-պետականութեան այն ցնորքները, որոնք տակաւին զիտակցաբար կամ անզիտակցաբար կը սլքտան կարգ մը միտքերու մէջ:

Եկեղեցիին, այո՛, իբրև հաստոյթ մը որ ապրիլ կը սորվեցնէ՝ իր դիրքը ունի ամէն ընկերային դրութիւններու հանդէպ. բայց պէտք է խորշի՛, իբրև հաւաքական մարմին, անոնց հովանիին տակ պատասպարուելու զազափաւրէն, ի՛նչ ալ ըլլան անոնք, համայնավար կամ ֆաշիստ, հանրապետական կամ արքայական։ Եւ այս հնար է միայն՝ բացարձակ անջատման զազափարը որդեգրելով, առանց մոռնալու թէ Եկեղեցին ինքն իր մէջ աւելի քան պետական է, ունենալով զինուորական վարչութեան բոլորովին նման աստուածապետական-վարչական դրութիւն մը։

Հարկ է դառնալ վիճակին այն օրերուն երբ, Մեծն Կոստանդիանոսէն առաջ, Եկեղեցին ապրեցաւ ամբողջ երեք դարեր ինքն իրմով միայն՝ բայց ընկերութեան մէջ՝ ո՛ւժ մը հսկայական, հալածուած շարունակ՝ բայց աւելի եւս զօրեղ, աւելի՛ հսկենսունակ և հետզհետէ ա՛լ աւելի մօտ իր յաղթանակին...

Եզրակացնենք։ Ընտրութեան ցայտմ անյաջողութիւնը, «Ազատ Եկեղեցական»ներու ելոյթին պարզած հանգամանքները, Հայաստանի Կառավարութեան դիրքը և անոր պատճառները, կային, այս բոլորը ի՛նչ կ'ըսեն մեզի. ո՞ւր պիտի փնտռենք վէրքը այս կացութեան մէջ։

Որոշ է ասոնց պատասխանը և ինքնին բացայայտ։

Բայց մեր հնազանդութիւնը հանդէպ Մայր Աթոռին և անոր հանգուցեալ Պետին հրամաններուն, մեր վրայ ուխտի պարտաւորութիւն կը դնեն լռել։

Սաչափն ըսենք՝ որ եղած ներկայ կարգադրութեանց հիման վրայ՝ հնար չի թուիր որ Եկեղեցական Համագումարի ճամբուն վրայի խոչընդոտները վերնան, եւ անկեղծ քրիստոնեայ հայերու իրենց Եկեղեցւոյն հանդէպ սա՛ ժամանակներուն տաժած բաղձանքները իրականանան...

Կ'աւելցնենք նաև. Մայր Աթոռը տարիներով թափուր և անշուք ատեններ ունեցած է։ Բայց անկման այդ շրջանները անոր մէջ ներքնակ կրօնական եւ բարոյական արժէքն ու ուժը չեն նսեմացուցած մեր Եկեղեցիին համար։ Մայր Աթոռը քարերէն ու մարդերէն վեր բան մըն է։ Օ՛ն ուրեմն, յուսալքուելու ո՛չ մէկ պատճառ։ Տէրը միշտ զօրավիզ կ'ըլլայ, խոնարհները կը բարձրացնէ և կը զօրացնէ, եթէ միայն նուիրուինք իրեն։

Աստուծոյ՛ բարին։ Ան միայն զիտէ լաւագոյնը տնօրինել։

Տ. Վ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔ

Ի Ս. ԳԻՐՍ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ

Քննեցի՜ գիտնա՜ (Յ՝ 5, 39):

Զ.

ՓԱՌԻ Ի ԲԱՐՁՈՒՆՍ ԱՍՏՈՒԾՈՅ:

Մ.— Նոյնպէս եւ Յիսուս Քրիստոս է Տէր խաղաղութեան (Թս 3, 16), «զի նա է խաղաղութիւն մեր» (Եփ 2, 14), որ «եկն աւետարանեաց խաղաղութիւն» ամենեցուն (Եփ 2, 17), եւ որոյ վարդապետութիւնն է «աւետարան խաղաղութեան» (Եփ 6, 15). հուսկ ուրեմն նա ինքն է՝ որ իբրեւ քաւիչ եւ հաշտարար ընդ մէջ Աստուծոյ եւ մարդկան՝ «արար խաղաղութիւն արեամբ խաչին իւրոյ» (Կղ 1, 20. Հո 5, 844. Եփ 2, 14 Կ.): Հաւատա՞ս այսմիկ:

Հ.— Այո՛, բարեկամ, հաւատամ յամենայն անձնէ իմմէ եւ յամենայն սրտէ իմմէ:

Մ.— Դարձեալ, ո՞չ ապաքէն Յիսուս «քարոզէր զաւետարանն արքայութեան» (Մթ 4, 23, 9, 35 եւ բազում ուրեք ի Ն. Կ.), եւ հիմեց հաստատեց զարքայութիւնն Աստուծոյ կամ երկնից (Մթ 6, 33, 13, 24 եւ յայլ բազում տեղիս), եւ որոյ վարդապետութեան գլխաւոր յայտարար նշանակք եւ էական սկզբունք բովանդակեալ են ի փառոցն յերին (Մթ գլ. 5-7 եւ գլ. 13), զորս Պաւղոս Առաքեալ ճշգիւ գտակաւ եւ զիպողապէս համառօտելով սահմանէ այսպէս՝ «Զի ոչ է արքայութիւնն Աստուծոյ կերակուր եւ ըմպելի, այլ՝ արդարութիւն եւ խաղաղութիւն եւ խնդրութիւն ի Հոգին Սուրբ» (Հո 14, 17): — Ըստ այսմ մարթ է ասել՝ թէ մարդոյս համար գերազնայն քաւի՜նն Աստուծոյ արքայութիւնն է, այսինքն՝ ի ձեռն Յիսուսի հաստատեալ աստուածեղէն կարգաւորութիւն իրաց, որք յԱստուծոյ անդատին ի յաւիտենից սահմանեալ, Քրիստոսի մահուամբ հիմնեալ են, եւ Սուրբ Հոգով արդեամբք կտարարին: Եւ միանգամայն ասել, սրբութիւն եւ երանութիւնն համարէն մարդկութեան, կամ ազգի մարդկան, ի ծառայութեան Աստուծոյ (Եփ 1, 3-12. Փպ 2, 15. Կղ 1, 22. 2 Պա 3, 14):

Հ.— Հաւանիմ եւ ես. միայն թէ պատեհ է աստէն հարցանել՝ թէ զիմեղ մեկնելի է Յիսուսի խօսքն թէ՛ «Մի՛ համարիք եթէ եկի արկանել խաղաղութիւն յերկիր. ոչ եկի արկանել խաղաղութիւն, այլ՝ սուր» (Մթ 10, 34), կամ որպէս ասէ այլուր՝ «Համարիք եթէ խաղաղութիւն եկի տալ յերկիր. ո՛չ, ասեմ ձեզ, այլ բաժինս» (Ղկ 12, 51):

Մ.— Այդ խօսքն ասաց Յիսուս նշանակելով զհոգեկան, բարոյական եւ մտաւորական յուզմունս եւ խռովութիւնս, ըզհակառակութիւնս եւ զերկպառակութիւնս, զորս ի հարկէ եւ անվրէպ յարուցանելոց էր քրիստոնէական հաւատոց քարոզութիւնն ի մէջ հեթանոս աշխարհի, որպէս եւ նա ինքն Յիսուս մեկնէ ասելով թէ՛ «Բանդի եկի քակել զայր ի հօրէ իւրմէ, եւ զզուսոր ի մօրէ իւրմէ, եւ զհարսն ի կնսրէ իւրմէ. եւ թշնամիք առն՝ ընտանիք իւր» (Մթ 10, 35 Կ.). կամ՝ «Զի եղիցին յայսմ հետէ հինգ ի տան միում բաժանեալք» եւն. (Ղկ 12, 52 Կ.): Որպէս եւ արդէն կանխաւ զուշակած էր Սիմէոնի ձեռնին ասելով ցՄարիամ՝ «Ահա սա [մանուկն Յիսուս] կայ ի գլորումն եւ ի կանգնումն բազմաց ի մէջ Իսրայելի, եւ ի նշան հակառակութեան» (Ղկ 2, 34):

Հ.— Ապաքէն ըստ իմիք հաւանեցուցիչ է բացատրութիւնդ. սակայն եւ այնպէս չզօրէ լիով լուսաւորել միտքս եւ տաւրառսանքս փարատել: — Խաղաղութիւնն ընդէ՞ր ընդհանրական եւ ամենայն ուրեք չէ՞:

Մ.— Թոյլ արա՛ ինձ շարունակել:

Յիշեցի թէ Յիսուս քարոզէր եւ աւետարանէր զարքայութիւնն Աստուծոյ. եւ իւր քարոզութիւնն նոյն ինքն իսկ խաղաղութեան աւետարանն էր: Իւր ողջոյնն էր՝ «խաղաղութիւն ընդ ձեզ» (Ղկ 24, 36), եւ արձակելոյ բանաձեւն՝ «երթ ի խաղաղութիւն» (Մկ 5, 34 եւ այլուր). եւ յորժամ հրաժեշտ տայր աշակերտաց՝ իւր խօսքն էր՝ «խաղաղութիւն թողում ձեզ, զիսաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ», բայց կը յարէ՛ «ոչ որպէս աշխարհս տայ, տամ ես ձեզ» (Յ՝ 14, 27), վասն զի խաղաղութիւնն՝ զոր աշխարհս ընծայէ՛ պատիր է եւ խառնայ. վասն որոյ կանխաւ կը զգուշացուցանէ

զաշակերտս թէ՛ «յաշխարհի աստ նեղութիւն ունիցիք», միանգամայն քաջալերելով զնոսա այնու թէ՛ որպէս նա ինքն յաղթեց աշխարհի, եւ նոքին եւս կարող պիտի լինին տոկալ եւ յաղթել տառապանաց, նեղութեանց եւ փորձանաց աշխարհիս, եւ այդ՝ միայն խաղաղութիւն ունելով ընդ իւրեանց երկնաւոր Վարդապետին (Յճ 16, 33): Ապա ուրեմն ի ձեռն Յիսուսի եւեթ հնար է մարդոյ խաղաղութիւն ունել առ Աստուած, ըստ որում զրէ Պաւղոս Առաքեալ՝ «խաղաղութիւն կալցուք առ Աստուած ի ձեռն Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիտանոսի» (Հռ 5, 1): Արժան է յաւելուլ եւ զայս՝ թէ Առաքեալք զայլեւայլ թողութս իւրեանց խաղաղութեան ողջունիւ կը սկսանին (զ. օր. Հռ 1, 7: 1 Կր 1, 3: 2 Կր 1, 2: Գղ 1, 3: Եփ 1, 2: Փայ 1, 2: Կղ 1, 2: 1 Թս 1, 2: 2 Թս 1, 2: 1 Տմ 1, 2: 2 Տմ 1, 2: Տտ 1, 4: Փմ 3: 1 Պտ 1, 2: 2 Պտ 1, 2: 2 Թճ 3: Թղ 2: Թտ 1, 4), եւ խաղաղութիւն մաղթելով ընթերցողաց՝ ի գլուխ կը հանեն (Հռ 15, 13. 33: 2 Կր 13, 11: Եփ 6, 23: 1 Թս 5, 23: 2 Թս 3, 16: 1 Պտ 5, 14: 3 Յճ 15): — Ահաւասիկ, բարեկամ, ընդ հանուր Ս. Գիրսն. Կ. խաղաղութիւն կը քարոզուի, աւանդան ուրեք խաղաղութեան օրհնութիւնք կ'ընծայուին:

Հ.— Հանդերձ այսու ամենայնիւ բուն առեղծուածն հրեշտակային երգոյն կը մնայ անլոյծ:

Մ.— Առ այժմ սակաւիկ մի եւս երկայնամիտ լեր. ապա խելամուտ կը լինիս, եւ միտքդ կը լուսաւորուի: — Դու անշուշտ կը հաւատաս «Զի այնպէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ, մինչեւ զմրդին իւր միածին ետ . . . զի փրկեցցի աշխարհ նովաւ», եւ զարձեալ թէ՛ «լոյս եկն յաշխարհ, եւ սիրեցին մարդիկ զխաւար առաւել քան զլոյս» (Յճ 3, 16 հհ.), եւ թէ Յիսուս Բրիտանոս «էր լոյսն ճշմարիտ», որ «յիւրսն եկն, եւ իւրքն զնա ոչ ընկալան» . . .

Հ.— Այո՛, «իսկ որք ընկալանն զնա՛ ետ նոցա իշխանութիւն որդիս Աստուծոյ լինել որոց հաւատացեան յանուն նորաց» (Յճ 1, 9 հհ.). զիտակ իսկ եմ այսմ ամենայնի:

Մ.— Դո՛ւ եմ զի գիտես, ապա ուրեմն ուշ գիր. ո՛չ ապաքէն ասէ Դիր՝ «Բան-

զի երեւեցաւ շնորհն Աստուծոյ փրկիչ ամենայն մարդկան» (Տտ 2, 11) . . .

Հ.— Այո՛, ճիշդ է. արդ՝ զի՞նչ կա միս զհետ բերել:

Մ.— Կամիմ ցուցանել՝ թէ հետեւաբար խաղաղութիւնն եւս շնորհք մի էր՝ որ ի ձեռն Յիսուսի Փրկչին պարզեւեցան համօրէն մարդկան, իսկ մարդիկ առանց երկամտութեան ազատ են զայդ շնորհ ընդունելոյ կամ մերժելոյ, քանզի ընտրութեան կարողութիւնն ունին:

Հ.— Ըստ այսմ մարդոյս անձնիշխան կամա՞ց թողուած է ընդունելութիւն կամ չընդունելութիւն խաղաղութեան:

Մ.— Անշուշտ. զի, առանց ամենայն հակառակութեան, արժանաւորաց եւեթ սեպհական է խաղաղութիւնն. այնոցիկ որք զնան «արժանի Տեառն յամենայն հաճութեան, յամենայն գործս բարութեան պտղաբերք եւ աճեցունք զխաղաղութեամբն Աստուծոյ» (Կղ 1, 10. հմտ. Եփ 4, 1 հհ. եւ Փայ 1, 27. հհ.), միով բանիւ որք արժանի են արքայութեանն Աստուծոյ (2 Թս 2, 5 եւ յայլ տեղիս). որ՝ ըստ յառաջագոյն տասցելոցն՝ ո՛չ այլ ինչ է բայց եթէ արդարութիւն եւ խաղաղութիւն (հմտ. եւ Եր 12, 14: 2 Պտ 3, 14, այլովքն հանդերձ):

Հ.— Ապա ուրեմն ո՛չ համօրէն ազգի մարդկան շնորհեցաւ խաղաղութիւնն:

Մ.— Բնա՛ւ ոչ յայդ միտս իմանալի է բանս: Մանաւանդ թէ բովանդակ աշխարհի պարզեւեցաւ, միայն թէ՛ պայմանաւ հաճութեանն Աստուծոյ:

Հ.— Այ բարեկամ. ուրեմն հրեշտակային երգոյն հաճութիւն բառն ո՛չ եթէ մտրդիմն վերագրելի է. ո՛վ նորօրինակ յեղաշրջման իմաստի: Բայց սակայն . . .

Մ.— Խնդրեմ, փոքր ինչ եւս համբերէ՛. գիտեմ զի՞նչ ի միտս ունիս ընդդիմաբանել: — Յայտ իսկ է՝ թէ խաղաղութիւն, քրիստոնէական առմամբ, կը վայելեն միայն որք հաճոյ են Աստուծոյ, զի «ո՛չ գոյ խաղաղութիւն ամպարշտաց» (Ես 48, 22 եւ 57, 21). եւ ապա յայտ է՝ թէ «առանց հաւատոց անհնար է հաճոյ լինել Աստուծոյ. այլ հաւատալ արժան է այնմ որ մերձեանայ առ Աստուած՝ թէ է՛ Աստուած, եւ որ խնդրենն զնա՛ լինի պարզեւատու» (Եր 11, 6). հետեւաբար պարտ է իւրաքանչիւր հաւատացեալ քրիստոնէի

քննել և թէ զի՞նչ են կամքն Աստուծոյ՝ բարին և հաճոյն և կատարեալն» (Հո 12, 2, հմտ. Հո 6, 12 հհ. և 1 Թս 2, 4), և ըստ այնմ վարուք և բարուք զնալ ըստ պատուիրանաց Աստուծոյ, «իբրև զորդիս լուսոյ» (Եփ 5, 9) և ծառայել օրինացն Նորա (տ. Հո զլ. 7-8), որովհետև «իտր-հուրդ Հոգւոյն կեանք է և խաղաղութիւն» (Հո 8, 6), և ալի որ Հոգւոյն Աստուծոյ վարին, նոքա են որդիք Աստուծոյ (Հո 8, 14). և Պաղոս Առաքեալ մանրամասնաբար կը ցուցանէ թէ զի՞նչ կը նշանակէ «զնալ ըստ Հոգւոյն» ի թղթին առ Հռովմայեցիս (Հո 12, 1-21). զարձեալ միւսանդամ ի թղթին առ Գաղատացիս մի ըստ միտջէ կը թուէ զպատու Հոգւոյն, այս է՝ սէր, խնդութիւն, խաղաղութիւն, և որ ի կարգին (Գղ 5, 22 հհ.): Քաջ գիտես նաև՝ թէ «զլուս պատուիրանին սէր է, ի սուրբ սրտէ և ի մտաց բարեաց և յանկեղծաւոր հաւատաց» (1 Յմ 1, 5): Նա ինքնին «Աստուած սէր է» (1 Յհ 4, 16): Աստուածսիրութիւն և ընկերսիրութիւն զլիսաւոր առաջին սկզբունքն են քրիստոնէական հաւատոց՝ որ ինքնին զլիսովին կրօնքն է սիրոյ. և Ս. Գիրք Նոր Կտակարանի ողջ բովանդակ քարոզութիւն են սիրոյ (միտ գիր մասնաւորապէս ընթերցուածոց Մթ 22, 36 հհ. Հո զլ. 13: Գղ 5, 14: Յհ 13, 34: 15, 12: Եփ 5, 2: 1 Յհ 1 Կր զլ. 13, և այլ բազում տեղիս): Աէրն է «զօգ կատարմանն» (Կղ 3, 14), որով և եթ խաղաղութիւնն Քրիստոսի ի սիրտս մեր հաստատեալ լինի (Կղ 3, 15), — և ի սոյն իսկ խաղաղութիւն կոչեաց զմեզ Աստուած (1 Կր 7, 15): Եւ զլուս բանիցս, խաղաղութիւն ընդ Աստուծոյ, ի ձեռն Փրկչին մերոյ, և խաղաղութիւն ընդ միմեանս, ա՛յս է կոչումն քրիստոնէին. (հմտ. առ այս մասնաւորապէս Մկ 9, 49: Յհ. 16, 33: Հո 5, 1: 12, 18: 1 Թս 5, 13: Եր 12, 14, այլովքն հանգերծ):

Հ.— Ամենայն ինչ՝ զոր խօսեցար, սիրելի բարեկամ, ընդունելի է ինձ. զնոյն հաւատս, զնոյն դաւանութիւն ունիմ և ես: Բայց սակայն ո՞ւր մնաց լուծումն խնդրոյս, այս է՝ ճշգրիտ մեկնութիւն իմաստի հրեշտակային օրհնեղութեան:

Մ.— Արդարեւ, գուցէ արտաքոյ քան զչափն երկայնաբանեցի: Եւ արդ, ժամ իսկ

է ի կարծեցեալ զժուարիմացութիւն երգոյս դալ, և փոքրիկ իմն գործողութեամբ տարակոյսդ զարմանել:

Հ.— Աղէ՛, զի՞նչ է այդ գործողութիւն:

Մ.— Յայտ է թէ՛ հրեշտակային երգն, ըստ սովորական ընկալեալ բնագրին, և բնքմասնեայ է՝

Փառք ի բարձունս Աստուծոյ,
և յերկիր խաղաղութիւն,
ի մարդիկ հաճութիւն:

Արդ՝ եթէ ջնջեմք զստորակէտն զկնի բառիս «խաղաղութիւն», և փոխանակ հաճութիւն ընթեռնուեմք՝ հաճութեան (սեռական), խօսքն լինի երկմասնեայ. . .

Հ.— Զի՛նչ.— բնագրին ըստ կամս ուղեւ՝ յարգարեւ,— զհաճութիւն ըստ հաճոյիցդ ի հաճութեան փոխեւ.— զի՞նքդ և որո՞վ իրաւամբ մարթի այդմ լինել:

Մ.— Քա՛ւ լիցի ինձ յայսպիսի ինչ համարձակել.— Ի՞մ ձեռնարկութիւն չէ՛ ինչ կամայական, այլ հիմնեալ ե ի վերայ հնազոյն յունական ձեռագրաց, որք ըստ այսմ օրինակի կ'ընթեռնուն զհեշտակային օրհնեղութիւնն:

Հ.— Ո՛վ զարմանացս. միթէ կա՞ն ի Ս. Գիրս ն. Կ. այլակերպութիւնք պէսպէս օրինակաց:

Մ.— Անշո՛ւշտ, յոգնաթիւ և բազմադիմի են պէսպէս ընթերցուածք ի Ս. Գիրս:— Կարծեմ թէ գիտես՝ թէ Ս. Գիրք Նոր Կտակարանի բոլորեքին գրեալ են յունարէն լեզուաւ, որ յԱռաքելական դարուն համաշխարհական ի կիր արկեալ լեզուն էր: Իսկ Հայերէն թարգմանութիւնն կատարուած է ի յունարէն բնագրէն, ի սկիզբն Ե. դարուն. և եթէ կը փափաքիս առ այս լայնագոյն ստոյգ տեղեկութեանց, կարող ես ուսանել ի «Ներածութեանէ» մատենի որ է՝ «Յայտնութեանն Յովհաննու հին Հայ թարգմանութիւն» (տպ. Ս. Յակ. յերուսաղէմ, 1911), էջ ՄԼԳ-ՄԿԷ:

Շարունակելի

Ֆ. Յ. Մ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Տ Ր Ե Պ Պ Ի Ա

Դրժնեայ տիւ մը այգէն՝ բարձունքներն են ըսպիսակ .
Վարէն կ'անցնի մորնչալով գետը . ելած են զօրերն .
Ու նուրիսեան քեթել վաճճն հոն ջրաբքի է կեցեր :
Ամենուրեք կը ձայնէ փողարներուն կանչն յըսակ :
Զի հակառակ սկիպիոնի՝ հմայներու սուս ու մոլոր՝
Տրեպպիային յորդագեղ՝ անձրեւներուն մրրկազայր ,
Սեմպրոնիոս Հիւպասոսն , որ նոր փառով կը սիգար ,
Զէն ի ձեռին , փայցուց սակրաւորները բոլոր :
Կարմրցնելով սեւ երկինքը բոցերով սքրճագին ,
Հօրիզոնին վրայ , գիւղերը ինսիւարի՝ կ'այրէին :
Ու հեռուէն կը լըսուէր փիղի խանչիւն մ'անախոռով :
Իսկ կամուրջին ներքեւ , հոն , կամարի մը ճակ քաֆուն ,
Ականջ կը դնէր Աննիբալ , յաղթութեանց վրայ խորհելով ,
Ոսնաձայնին խուլ անցնող լեզունի զօրներուն :

Թրգմ. Թ. Ե. Գ.

Փետր. 1931 Գանիրի

JOSÉ-MARIA DE HEREDIA

Պ Ա Ղ Ա Տ Ա Ն Ք

Իմ անդրազոյն օրերուս մեջ անհո՛ւն պակեր ,
Դեմքդ անա՛ւ սարագասուած մեռւեցներէն ,
Կը տեսնեմ քեզ , աղօթքի մեջ , անհունօրէն ,
Սիրքդ ի՛մս է , երբ զայն վշտին ձեռքն է զարկեր...

Մեր աղբիւրին արծաթահունչ երգն է լըռեք ,
Բայց կը լըսեմ ձայնքդ այնքա՛ն հեռուներէն ,
Որ կանչող Յոյս մը կը ծաքի , ու կը բերեն
Հովերն ինձի շրթունքներէդ զինո՛վ բառեր...

Ու մեր հրագին այնքա՛ն բարի լոյսն է մարտն ,
Իրիկուան ա՛ստղ որ տարինէ՛ր խոնարհեցաւ
Իմ սրնարիս հօրիզոնի՛ն ըսուեցամած ,

Բայց կը լըռէ ամէն տրտնոջ եւ ամէն ցաւ ,
Ու քայքայեալ կը զգամ տգոյն ձեռներուս վրայ ,
Հին երկինքին անո՛յժ անձրեւ՝ սիրքդ կուլայ...

Գանիրի

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱՔ

ԱՍՏ ՀԱՆԳՁԻ...

Քաղաքն դուրս, զորս բլուրի քղանցքին վրայ՝ սարածուն,
Յուրս շիրիմներ, մեծ ու պզտիկ, մրուալ, անուխ, լո՛ւռ, խաղաղ,
Ժամանակի ծանրութեան տակ կը նընջեն խո՛ւր՝ ՚ւ երազուն,
Մերկ կուրծքներին ամուր սրած մայր երկիրի ծոցին պաղ:

Ձիգ նոնիներ՝ սուր հովերու հարուածներէն կը սուկան,
Ու դողդոջուն կը հառաչեն ողբը մահուան եւ վիշտի,
Սեւ ագռաւներ, վայոյ թուր, թխրատեսիլ ու գուժկան,
Կ'նդերերգեն սուգն ու ցաւը՝ այս վայրին մէջ Հրածեցի:

Ամեն շիրիմ կամ հողակոյտ ունի հոս լո՛ւռ գաղտնիներ,
Որոնց գուցէ տեղեակ են լոկ՝ որդեր զագիւր, դիտասուն.
Մեռելներուն ոգիներն ալ կը սքըռնուին արցունքներ,
Որոնք կ'իյնան ցոյ շիրիմով՝ խոտերուն վրայ ազազուն:

Տխրահրոշակ բռնակալը՝ քանի բաժակն արիւնի,
Սերունդներու անեծքներէն՝ կ'իյնայ ծոցը ոչինչի,
Ու իր գանձն, խո՛ւր տեղերէն, հրգոր քափէն աւիւնի,
Ափ մը հողի է վերածուած, ու ոտնակոխ «Աստ հանգչի...»:

Մարդը միտքի՝ զերդ պատարագ կեանքը զոհած մարդկութեան,
Մեր սիրտին մէջ ունի խորան՝ պաշտամունքի, անուշի,
Իր խոտերէն, նըւիրումէն, իր իղձերէն մեծութեան,
Բուռ մը հողի է վերածուած, ու առաքուր «Աստ հանգչի...»:

Պալատին մէջ կեսաւրը հեղզ, հանգիստ, հրպարս, նենգածէս,
Մարմնապաշտի գեղիս ու շրուալ լրդիանքին մէջ կը կորչի,
Իր կիրքերէն, ցանկութենէն ու յափրանքէն ախտածէս,
Անարգ գուղձի կերպափոխուած ու ոտնաբար «Աստ հանգչի...»:

Խորնիքին մէջ աղֆաթը հեք, խառնապահիւծ, վրէտալի,
Յաւին դարման՝ միակ միջոց՝ Յոյսին ամուր կը կառչի.
Իր կարօտէն, հառաչներէն ՚ւ արցունքներէն քախտալի,
Ափ մը հողի է վերածուած, ու ոտնակոխ «Աստ հանգչի...»:

Այն ամեն կեանք՝ որ աստանօր ապրած է հեք կամ ուրախ,
Ու ամեն կիրք, սէր ու վրեժ, օրհնէնք կամ հեք հառաչի,
Իբրեւ վերջին կէս հանգրուան՝ կը դիմէ հոս՝ թեւաբախ,
Ու դառնալով ափ մը հողի, միտք ոտնակոխ՝ «Աստ հանգչի...»:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ՀԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳԻՐ ԳՐՈՒԱԾ 1683ԻՆ

(Շարունակելով ձեռագրիս պարունակութեան ծանօթագրութիւնը էջ 70ա-էն)

«Վասն գերեզմանաց Սրբոյ
Կոզմայի եւ Դամիանոսի»

«Նախ եւ յառաջ ի կողմն յարեմտեան սրբոյ քաղաքիս Երուսաղէմայ գտանի փոքրիկ աւերակ եկեղեցի մի, մերձ պարսպին յանուն սրբոյն Դէորդայ, որ ասի՝ անդ լեալ գերեզմանք անարժաթ բժշկացն կողմայի եւ Դամիանոսի, եւ է ի ձեռս Յունաց ազգին»

«Վասն Խաչալանցի»

«Ի քաղաքէն դէպ ի յարեմտեան կողմն Բ՝ մղոն ու կէս ընթացեալ գտանես զվանս սրբոյ Խաչին որ պատմի թէ, յորժամ Հերակլիոս Թագաւորն ազատեաց ըզկենաց փայտն ի գերութենէ Պարսից եւ երբ ի սուրբ Երուսաղէմ անդ իջեալն ցաւ հանդերձ սուրբ Խաչին, եւ ի գիշերին Խաչս կամար լուսոյ ծագեալ ի վերայ սուրբ խաչին, վասն որոյ հրամայեաց անտանօր զեկեղեցիս զայս կառուցանել յանուն սրբոյ Խաչին, որ է այժմ մեծ վանք խցերօք ու զարպատիւք զորդարեալ եւ եկեղեցին զմբէթաւոր, ի վերայ չորից սեանց հաստատեալ եւ բովանդակն պատկերօք նկարեալ։ Եւ է երկայնութիւն եկեղեցւոյն 22 (26) ոտ, եւ լայնութիւն 12 (26) ոտ։ Եւ ի ներքոյ բնմին գոյ փոս մի, որ յոյնքն ասեն թէ՝ աստ սքանչելիօք ծառ իմն էր տնկեալ, որ եւ ի նմանէ հատին զխաչափայտն Քրիստոսի, եւ այժմ ի ձեռս Յունաց ազգին է. թէպէտ յառաջագոյն Վրաց ազգին եղեալ է։»

«Վասն Վանաց Յովնանու Մենդեան»

«Ի սբ. Խաչավանքէն հեռի դէպի յարեմուտս մէկ ժամու ճանապարհ գոյ գիւղ մի, յորում վանքն ծննդեան Յովհաննու Մկրտչին, որ է յոյժ գեղեցիկ, եւ եկեղեցին կարի ցանկալի, զմպէթաշէն ի վերայ չորից սեանց կառուցեալ, եւ յա-

տակն երանգ երանգ քարիւ նկարեալ։ Եւ աւագ խորանին յաջ կողմն գոյ խորագոյն տեղ իմն, ուստի իջանէ աստիճանաւ, եւ է տեղիք ծննդեան սրբոյն Յովհաննու Մկրտչին, վասն որոյ սպիտակափայլ մարմարենայ պատկերօք, եւ այլ զանազան երանգօք զարդարեալ եւ շրջաբոլորն 2 (6) կանթեղս մշտավառ պահելով պատուի եւ մեծարի երկրպագութեամբ հանդերձ տեղին այն։ Եւ է ի ձեռս Յունական ազգին», (Ասկէ վերջ յերկուս Սբ. Յովհաննէս Մկրտչի. ասացեալ ի Սբ. վարդապետէ, հինգ տուն, որմէ վերջ, «Աղօթք առ Յովհաննու Մկրտչին Քրիստոսի» մինչեւ էջ 72բ. ի տակ։ 73ա.—)

«Վասն պատուի վիմին»

«Ի Յովհաննու վանացն Լեալ սակաւ ինչ ընթացեալ դէպի հարաւ գտանի աղբիւր մի յորդառատ, եւ բարեհամ զոր Արապներն կոչեն զանուն ջրոյն՝ Ային Բէրիմ, որ Թարգմանի՝ Այն Պատուական։ Եւ յայտմ աղբերէս իբր կէս մղոն հեռի դէպի յարեմուտս, գտանի աւերեալ վանք մի, որ ասի թէ սա է տուն Զաքարիա մարգարէին, հօրն Յովհաննու Մկրտչին։ Աստ հանդիպեցաւ ամենասրբունի կոյսն, եւ Խոջոյն Եղիսաբէթի, որ մանուկն խաղաց յորովայնի նորա։ Եւ էր սո փառաւոր վանք, եւ ունէր եկեղեցի զմբէթաշէն, եւ էր ի ձեռս Հայոց ազգի, որ վասն առաւել չարութեան Արապներաց Բժ (200) ամաւ յառաջ, միաբանքն թողեալ են զվանքն եւ փախեալ, որ չարքն վասն անբնակ մնալոյն զրոյր վանքն աւերեալ, եւ կործանեալ են, մինչ զի այժմ միայն որմունքն երեւին, եւ ո՛չ այլ ինչ։ Եւ է՝ աստ վէմն պատուեալ, զոր մեք պատառած վէմ անուանեմք, եւ այս այն վէմն է, որ յորժամ զինուորքն Հերովդէի եկին հասին թէ Սբ. Յովհաննէս, ի աղայութեան ժամանակին սպանցին, զի Հերովդէս վասն Քսի . . . (ասկէ վերջ քանի մը Թերթ կորսուած։ էջ 74ա սապէս կը շարունակուի) . . .

ճանապարհ հեռի գոյ յորդառատ աղբիւր մի, բարեհամ եւ ցուրտ ասի թէ, Փիլիպպոս առաքեալ զներքինին, որ պատահեցաւ ի ճանապարհին նստեալ ի կառս, եւ ընթեռնոյր զԵսայի մարգարէն, որպէս զըր-

եալ է ի դործս առաքելոց, անդ մկրտեալաց, որ զկնի յափշտակելոյն յինքեան, էջ հոգին սուրբ ի վերայ ներքինոյն, ուստի լըցեալ շնորհօք հոգւոյն Աստուծոյ զոհանայր գտեառնէ, եւ փառաւորէր զամենասուրբ երրորդութիւն զհայր, եւ զորդի, եւ ըզսուրբ հոգին այժմ եւ միշտ յաւիտեանս:

Արդ՝ այսոքիկ են որք գտանին յաբեւտեան կողմն քաղաքիս սրբոյ երրուսդեմայ: Այժմ զարձցուք առ հարաւ կողմն, եւ տեսցուք՝ թէ անդ զի՞նչ, եւ կամ մը պիտի տեղիք գտանին:

«Վասն սրբոյ Գրիգորի վանացն:»

Անախ եւ առաջ յորժամ ելանես ի Դաւթա մարգարէի դրանէն, որ մեք փրկիչադուռ կոչեմք, որ է ի կողմն հարաւոյ սրբոյ քաղաքիս, իսկոյն դէմ հանդիման երևի վանք մի որ է պարծանք ազգիս Հայոց, որ կոչի սուրբ Փրկիչ, եւ է յոյժ գեղեցիկ եւ բարձրաբերձ պարսպաւ, եւ ունի շքեղաշուք փոքրաշէն եկեղեցի մի, շինեալ ի գլխոհոյն Հեղինէ, եւ կառուցեալ ի վերայ փրկչական անուան տեառն մերոյ Յսի. Քսի. քանզի տէրն մեր աստ բազում չարչարանս կրելով՝ փրկեաց զմեզ ի չարչարանացն դժոխոց, զի վանքս այս ի ժամանակս Քսի. Կայափա քահանայապետի տունն էր:» (Սրբազան պատմութիւնը կը շարունակուի մինչեւ էջ 76ր տող 9: Գրութեան մէջ կը վկայուի թէ) «Եւ եւս զոյ աստ կափարիչ վէմն, զոր Յովսէփ յԱրեւմաթացին՝ թաւալեցոյց ի դուռն գերեզմանին Քրիստոսի: . . . Զայս վէմս զըջխոյն Հեղինէ կամեցաւ ընդ ինքեան տանել ի քաղաքն իւր, բայց Աստուած ո՛չ կամեցաւ, վասն զի յորժամ բարձցին թէ տանիցեն, մինչ ցայս տեղ եկեալ, մնաց անշարժ, եւ որքան քանցցին, ոչ կարացին շարժել, ապա իմացան թէ Աստուած ոչ կամի՝ այլ որիչ տեղ զնալ պատուական գանձիս, մուծին յեկեղեցիս, եւ եղին փոխանակ սեղանոյ, որոյ վերայ կատարի անմահ պատարագն:»

«Եւ է յաջակողմն սեղանոյն բանտատեղն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, որ միով փոքրիկ սեղանով, եւ մշտաժառ կանթեղիւ պաշտի, եւ մեծարի յազգէս մերմէ, լայնութիւն եւ երկայնութիւն հաւասար, 2 (6) թղաչափ է եւ երկայնութիւն եկեղեցւոյն 16 (35) ոտնաչափ է, յարեւմը-

տից յարեւելս, եւ լայնութիւն 1 (30) ոտնաչափ հիւսիսոյ առ հարաւ: Եւ վանքն ունի բազում խցերս, ուստի միաբանք բընակեալ պաշտեն զցայոյ, եւ զցերեկ զժամակարգութիւն անխափան, եւ զոյ ի մէջ գաւթի թուրունջի ծառ մի, որ ասի թէ Պետրոս անտանօր ուրացաւ: Նա եւ զոն բազումք գերեզմանք հայրապետաց սրբոյ քաղաքիս, եւ այլոց բազմաշխատ միաբանից, եւ նուիրակաց, որոց զհոգիս լուսաւորեցէ տէր աստուած ամէնս:» (Կը յաջորդէ «Երգ առ Սր. Փրկչականքն. ասացեալ ի Սար վարդապետէ:» Հինգ տուն, յետոյ «Աղօթք ի սր. բանտն Քրիստոսի» Կ'աւարտի էջ 78ա.ի տակ: էջ 78բ.—)

«Վասն սրբոյ լեւիւն Սիոնի:»

«Մերձ Սուրբ Փրկչականացն, իւր թէ կից ընդ նմա, զոյ մեծամեծ շինուածով վանք մի որ անուանեալ է սուրբ Սիոն» (Ասկէ վերջ աստուածաշնչական պատմութիւնը Ս. Սիոնի մինչեւ էջ 80ա տող 11: էջ 80ա.—)

«Վասն սուրբ Նղիայի վանացն:»

«Ի սուրբ յերուսաղեմայ մինչ ի Բեթղեհէմ, ի ծնունդն Քրիստոսի՝ է Բ ժամու ճանապարհ, բայց ի կէս ճանապարհին զոյ վանք մի յանուն սրբոյն Նղիայի մարգարէին զի ասի թէ անդ ննջէր Նղիայ մարգարէն յորժամ մերձեցաւ հրեշտակն, եւ զարթոյց ի քնոյն ասելով, արի եւ կեր, զի բազում է ի քէն, եւ անդր ճանապարհ, եւ անտի առաքեաց զնղիայ ի Քորէր լեռոն, եւ ունի զմբէթաշէն եկեղեցի մի ի վերայ 2 (6) սեանց հաստատեալ, երկայնութիւն 12 (92) ոտնաչափ, եւ լայնութիւն 5 (50) ոտնաչափ, ունի եւ խցերս գեղեցիկս, եւ էր սա յառաջագոյն ի ձեռն Վրաց ազգին, բայց այժմ է ի ձեռն Յունաց ազգին:»

«Եւ անտի սակաւ ինչ ընթացեալ, զըտանի գերեզմանն Հռաքէլի մօրն Յովսէփոյ զի ի ծնանելն զԲենիամին, անդ մեռաւ եւ թաղեցաւ ի ճանապարհին, զոր ի վերայ գերեզմանին շինեալ են այլազգիք քառանկիւնի ձեւով զմբէթաւոր մատուռ, զի անկորուստ մնացէ զյիշատակ անուան նորա:»

«Վասն տեղաց Ծննդեանն Քրիստոսի:»

«Սուրբն Բեթղեհէմ, թէպէտ յառաջագոյն իսկապէս քաղաք եղեալ է, բայց

այժմ երեւի իբրեւ հասարակ զիւղ մի, այլ ի տեղի ծննդեանն Քրիստոսի է վանք ահեղատեսիլ եւ հրաշալի, մեծաշէն, եւ լայնադիր այնքան՝ մինչ զի Գ ազգաց այսինքն Հայոց, Յունաց, եւ Գոթականց գոյ որիչ որիչ վանք եւ բնակութիւնք ի մէջ իւրն: Ունի եւ Գ դրունս յարեւմտեան կողմն, ի մէջ միմիանց մինն արտաքոյ պարսպին, եւ մինն գաւթին, իսկ միւսն եկեղեցոյն, արտաքոյ պարսպի դուռն է յոյժ փոքրիկ. բայց կարի ամրադոյն, եւ հաստատագոյն զի յոյժ մեծամեծ քարեայ սեւօք, եւ դրամբ երկաթեայ, եւ այլ գանազան նգօք է ամրափակեցեալ:»

«Իսկ միջին դուռն, որով մտանէ ի գաւթին է մեծ եւ ընդարձակ, ի հնոց մընացեալ, փայտաշէն: Եւ ի մէջ գաւթին... (Թերթեր կորսուած ինկած ըլլալով մնացեալը կը պակսի: Էջ 82ա կը շարունակուի ներքողական, եւ այդ թերթին վրայ ալ կ'աւարտի: Էջ 82բ.—)

«Վասն մեր Հայոց ազգի վանիցն,
որ ի սուրբ ծնունդն Քրիստոսի:»

«Մեր Հայոց վանքն է յարեւմտեան կողմն մեծի եկեղեցոյն, եւ է յոյժ լայն ընդարձակ ի Գրիգոր Պարոնտրէն շինեալ, եւ ունի եկեղեցի մի յոյժ քաղցրատես, քառանկիւնի ձեւով, յանուն ամէնաբարբուհւոյ Աստուածածնին, եւ ի մէջ եկեղեցոյն գոյ Գ սեղան, որոց մինն որ է Առաջ խորան՝ յանուն Սբ. Աստուածածնայ, եւ յաջմէ կողմին յանուն Սրբոյն Յովհաննու Կարապետի, իսկ ձախմէն յանուն Սրբոյն Ստեփանոսի, եւ ի յաւանդատանն եւս գոյ սեղան մի յանուն Յովակիմայ եւ Աննայի ծնողաց Սուրբ Աստուածածնին, նաեւ ի ներքոյ այսմ եկեղեցոյս գոյ միւս եւ կեղեցի եւս, որ իջանէ կրկին աստիճանաւ յանուն ամէնասուրբ Երրորդուհան կառուցեալ: Ունի Գ խորան, միջինն Սուրբ Երրորդութեան անուան, իսկ յաջմէ եւ անկէ եղևոյն, որոցն Զերթեայ Յակոբայ եւ Յոհաննու աւետարանչի անուան: Եւ ունի մեծամեծ լուսամուտս եւ զեղեցիկ մարմարոնեայ սիւնս, որ ասի ի պատմութեանց, թէ յառաջագոյն Զերթեամոսի Լատինացոց վարդապետի զաստուանն եղևալ է: Իկլ եւ ունի վանքն մեծամեծ խցերս օթեւան տէրունական ուխտաւորաց

եւ պարտէզս բարեկի, եւ ջրհորս քաղցրաւ համ, եւ պատրիարքարանս վայելուչ, եւ այլ բազում միւլթարական բնակութիւնս զոր տէր Յիսուս հաստատուն պահեցէ. ամէն:»

«Վասն Գոթական վանիցն:»

«Մեծ եկեղեցոյ հիւսիսային կողմն է Գոթական ազգի վանքն որ ունի բազում խցերս, եւ վայելուչ պարտէզս, եւ եկեղեցի մի յոյժ սխրալի, յանուն սըրբուհւոյ Կատարինեայ կուսին, որ է յատակն մարմարոնեայ սալայտրկ, եւ առաստաղն սազաշէն աստիճան մի ԽԳ (23) ռոտմբ այր իմն, յորում գոն զերկմանք Յովսէփոսի, եւ Զերթեմոսի, եւ ոսկերք մանկանց կոտորելոց, որ ի Հերովդէէ: Եւ յայսմ այրէն գոյ դուռ մի՝ որ բացուի ի մէջ յամէնորհնեայ սուրբ այրին Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ:»

«Վասն Յունաց վանիցն:»

«Յունաց ազգի վանքն է հարաւակողմն մեծ եկեղեցոյն, բայց է փոքրիկ, եւ ունի եկեղեցի մի յանուն սրբոյն Դէորդայ, նրսեմ եւ անձուկ, եւ խցերքն անշքեղ, նաեւ ունի Բ դրունս մինն արտաքոյ կողմանէ, եւ միւսն ի մէջ մեծ եկեղեցոյն:» (Յաջորդ երեսին վրայ կը սկսի «Եւրպ առ սուրբ Բեթլէհէմ քաղաքն Դաւթի», վեց տուն, տանց առաջին զրերը կը կազմեն ՍԱՐԳԻՍ: Կ'աւարտի էջ 85ա տող 8: Էջ 85ա.—)

«Վասն Քառասնից այրին:»

«Սակաւ ինչ հեռի ի մեծ վանից ծըննդեանն Քրիստոսի, յարեւելից կուսէ, գոյ այր մի՝ որ ասեն ոմանք, թէ անդ պահնաց սուրբ կոյսն Մարիամ, զքառասունսն յետ ծննդեանն: Եւ ոմանք, թէ յորժամ փախչէին յեզրկատոս Յովսէփ, եւ կոյսն Մարիամ, հանդերձ նորածին մանկամբն Յս. իւ. անդ թաքեան զիշեր մի բոլոր, եւ ապա անտի ելեալ ուղեւորեցան ի ճանապարհ:»

«Եւ այնմ այրէն Բ մղոն հեռի, զէպ ի յարեւելս, գոյ փոքրիկ դուռ մի ի մէջ դաշտի, եւ մերձ դուռին գտանի աւերակ եկեղեցի մի, որ է հովուաց տեղն, որ ի դիշերի ծննդեանն Քրիստոսի՝ մինչ պահէին զհօտս իւրեանց անտանօր, իջեալ հրեշ-

տակամբ քյերկնից, աւետիս ուրախութեան մատուցանելով նոցա, երգէին, փառք ի բարձունս, եւ այլն»

«Վասն եփրասայ»

«Ի սուրբ Բեթլէմէմէն Բ ժամու ճանապարհ գէպ ի հարաւ, գաանի Սողոմոն արքայի պարտիղի տեղն, որ չորից կողմանց փակեցեալ է լերամբ...: Եւ յայտ տեղոյս մղոնուկէս հեռի, գէպ յարեւմտոս, զոյ աղբիւր մի, որ ասի՝ աղբիւր կնքեալ, զի ի ներքոյ երկրի ընթանայ, ի մէջ կամարաշէն այրի միով, զայ յարեւմտից զընայ յարեւելս»

«Եւ յայտ աղբերէս ընթացեալ գէպ ի հիւսիս, իրր կէս ժամու ճանապարհ, պատահի վանք մի՝ յանուն սրբոյն Գէորգայ զօրաւարին, եւ ունի եկեղեցի գմբէթաշէն սքանչելագործ ի հիւանդս եւ ի ցաւազնեալս, զի միշտ առնէ բժշկութիւն հիւանդաց, թէ հաւատացելոց եւ թէ անհաւատից անխտիր: Եւ է ի ձեռս Յունաց ազգին: Եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս. ամէն» (Էջ 87ա.—)

«Այսոքիկ են որք գտանին ուխտատեղիք ի հարաւակողմն սրբոյն քաղաքին յերուսաղէմայ զոր Աստուծով պատմեցաք համառօտակի, վասն որոյ այսուհետեւ տեսցուք զհիւսիսային կողմի եղեալ տեղիքն»

«Վասն ագարակին Ագրիպպա ուր ննջեաց Աբիսելի»

«Հիւսիսային կողմի եղեալ տեղիքն դամէնն ասացաք յառաջագոյն, ի Դամասկոսէ սկսեալ մինչ ի սուրբ քաղաքն: Զի ցամաքային ճանապարհն սրբոյ քաղաքին՝ է հիւսիսային կողմն, բայց գոյ եւս տեղի իմն՝ որ ասի ագարակ Ագրիպպա՝, որ է մերձ քաղաքիս, իբր այր իմն, ուր ննջեաց Աբիսելէք աշակերտն Երեմիա մարգարէին, ԿԼ (68) ամ» . . . (մնացեալն սրբագան պատմութիւն մինչեւ 87բ. տող 12: Էջ 87բ.—)

«Այսքան վասն շրջակայ տեղեաց սրբոյ քաղաքիս բաւականեսցի: Ուրեմն մտեալ այսուհետեւ ի յաստուածաշուրջ քաղաքն, եւ պատմեսցուք համառօտակի զտեղեացն այնոցիկ՝ որք գտանին ի մէջ պարսպին, սրբոյ քաղաքին» (Էջ 88ա տող 2):

(Շարունակելի)

Յ. ՔԻՐՈՍԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻԻԹԱՐ ԱՅՐԻՎԱՆԵՑԻ

ՆՈՐԱԳԻԻՏ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԿԵՐ

Արդ որպ. յառաջն ասացաք սրն. Ստեփաննոս կայր ի կաթողիկոստրանին եւ լուսաւորէր զամենեւեան բանիւ վրդաութե. իւրոյ. հանդիպեցաւ նմա հակաճառութի. ընդդէմ Սմբատայ երկաբնակի, որ էր քապարապետ հայոց եւ զաւանակից յունաց, զոր յետոյ, մհ. թըւին ի համանուն թռռնէ սորա յայանեցաւ աղանդն Թոնգրիկեցոց, յաւուրս Դաթի կթղկսի. Կակաղեցոյ, եւ ՚ի սոյն աւուրս բաժանեցան ՚ի հայոց ազգն Մոդ. ի ձեռն Փարսմանոյ ումնն փառամով քննայի. որպ. պատմէ սրն. Ուխտանէս եպսն. Սերաստիոյ:

Արդ այս Սմբատոս ստտանայարարու՝ զիմափառ եղեալ սրբոյն Ստեփաննոսի եւ քաղում տշխատութի. հասուցեալ սրբոյն եւ ինքն անհաւանութե. մնացեալ, կամեցաւ սպանանել զսրն., զոր իմացեալ սրբոյն եւ զաղտազնաց եղեալ ի կողմանս խաղտեաց, զաղարի առ միայնաւորի միում ուղղափառի, ընթեռնով յարաժամ զգիրս ածայինս. Լուեալ զայս երկորնակն Սըմբատ Կուրապողոտ, ազգ առնէ կայսերն յունաց Լեոնի, եթէ հերձուածող ոմն Ստեփաննոս եւ հայհոյիչ թղրութե. քո, հալածեալ յինչն, է ՚ի կողմանս աշխարհիգ ձերոյ, բնակեալ առ այս անուն միայնաւորի: Յասուցեալ կայսրն ետ ածել զնա տագնապաւ ՚ի զուռն արքունի. բայց խրատեալ զնա միայնաւորն ասել թէ մուրական եմ ես եւ անազգի, եւ ի լսելն զայս կայսերն, քաղցրացոյց ած. զմիտս նր., եւ ոչ էարկ զնա ընդ չարչարանաւք. բայց ոչ թագոյց զճրագ հաւատոյ, այլ յայանեցաւ ճամարտութի. նր. առաջի կայսերն եւ խաւսեցան վս. զաւանութե. հաւատոյ ընդ միմեանս: Իսկ ի հաւանել կայսերն, խնդրէ ի նմանէ սրն., բանալ առաջի իւր զարկեզս սրբոյն, որ եզիտ մատեանս մի ոսկետուփ, որ պատմէր զուղղափառութի. հաւատոյ, հաստատեալ յառաջին սր. հր-

պացն. ի գլխաւորաց երկց սբ. ժողովոյն: Տարեալ զայն երանելին, մատոյց առաջի թգրին, զոր իբրեւ ընթերցու, հաճեալ հաւանեցաւ, եւ ասէ ցարն. երթ ի Հոռոմ հրովարտակաւք հրամանաց մերոց, առ պապն Ագարոս⁽¹⁾, եւ բեր ինձ երիս գիրս, համարարաւ յայսմ գրոց, զոր թէ կարես գտանել, յայնր⁽²⁾ գրենաց կրանս դարձուցանեմ զամ. աշխարհ: Երթեալ սրբոյն ի Հոռոմ եւ ըստ աջողելոյն այ. գտեալ երիս գիրս համադաւանս այնմ գրոց, կարգեալ եւ յաւերինեալ յԱթանասէ Աղեքսանդրացոյ, ի Կիւրղէ եւ յԵպիփանայ, եւ իմացեալ հոգովն, եթէ ոչ առնէ կայսրն, զոր խոստացաւ: Անփոյթ արարեալ զհրաման ինքնակալին Լեոնի, ընդ այլ ճանապարհ գայ յեմ.⁽³⁾ եւ զիմեալ ընդ Ասորիս, հասանէ ի Դուրն, եւ մատուցանէ զգրեանն առաջի տն. Դաւթի հպտի., զոր տեսեալ զուարճացաւ յոյժ, եւ սիրեալ զսրն. եւ պատուեալ ըստ անձին իւրում, ապա տայ ի նո գամ. գործս հոգեւորս տան կթղկոսարանին:

Յայնմ ժամանակի վախճան հասանէր երջանիկ եպսապետին. Սիւնեաց տն. Յոհանայ. եւ եկեալ առ կթղկոսն. իշխանքն Սիւնեաց Բարգեն եւ Քուրդիկ, խնդրեցին աթոռակալ իւրց. ի դրանէ հրպին., եւ տեսեալ զսրն. Ստեփաննոս հրամանակատար հրպին. եւ զահեղէց ի վր. ամ. իշխանութեց. նր., տեղեկացեալ յոմանց եթէ ի Մաքենոցոց սբ. ուխտէն է, ապա աղաչանս արկեալ առաջի հրպին., զսրն. Ստեփաննոս խնդրէին ձեռնադրել յաթոռն Սիւնեաց: Արդ ոմանք ոչ զիտելով զստոյգըն, զԲարգեն իշխանս այս կարծեն զԲարգեն կաթողիկոսն, որ ծգ. ամաւ յառաջ էր քան զհայ թուականն, եւ Ստեփաննոս Սիւնեցին ի. ճՁԳ. թվկնին. էր, եւ է միջոց ժամանակացս միս. ամ. զիւրդ ձեռնադրէր զսա Բարգեն, այնքան ժամանակաւ հետի էին ի միմեանց⁽⁴⁾: Այլ որպէս մեք կարացաք վրհասու. լինել ստուգութիւն.

այսպ. է, որպ. զրեցաք: Ընկալեալ կաթողիկոսին զհայցուածս նց., վերադէ զսրն. Ստեփաննոս յաթոռ եպսոթե. Սիւնեաց եւ վս. երախտեաց աշխատութե. նր., որ երեւ զգրեանսն ի Հոռոմայ եւ վս. արժանաւորութե. իւրոյ, երբեակ զաս եպսացն. հայոց կարգեաց զաթոռն Սիւնեաց. զի յառաջն յի երորդ զահին էին սիւնիք: Զի մեծ թգրն. հայոց Տրդատ եւ սբ. Լուսաւորիչն մեր զաշխարհ եւ զիշխանութի. իւրց. այնպ. սահմանեցին, որպ. տեսին ի հոռոմայեցոց իշխանութեն. կարգեալ ի մեծէն Կոստանդիանոսէ եւ ի սրբոյն Սեղբնսարոսէ: Մեծն Տրդատ կարգեաց. զ. զահեղէցս իւրոյ պաղատանն, զորս Բղէշիս անուանեաց: Արեւելեան դրոնն իշխան Բղէշին Գուգարացոց. իր. իշխանաւք. որ հարաւային դրանն՝ Անգիղ տունն. իբ. իշխանաւք. արեւմտեանն դրանն՝ Կորդուցին՝ իա. իշխանաւք. հիւսիսային դրանն՝ Սիւնեցին՝ իա. իշխանաւք. Եւ զաւրք սոցա միահամուռ ճիւղ., եւ. Զ. իշխանք զրեցան ի զահ նամակի նր., որք ի վր. ոսկի բարձի նստէին, առաջի արքայական աթոռոց նր.: Իսկ եթէ զկարգ զահնամակին կամիցիս զիտել, ցուցանեն քեզ պատմութիւն. Ագաթանգեղոսի, Ներսիսի եւ Դեոդի:

Այսպ. եւ սրն. Գրիգոր կարգեաց զահագլուխ եպսո. լը. ժթ. յաջմէ, եւ ժթ. յահեկէ, որք են այսոքիկ, յաջմէ. ա. Հարքայ. բ. Ոստան. գ. Տայոց. գ. Մարգողացի. եւ Արշամունեաց. գ. Արծրունեաց. է. Սիւեաց. ը. Ընուշտունեաց. թ. Մոկաց. ժ. Երթարկայ(?). ժա. Ամատունեաց. ժբ. Գողթան. ժգ. Գարդմանա. ժդ. Ալեկոյ. ժե. Բուժանեաց. ժզ. Ռոտակաց. ժէ. Արդնոյ. ժբ. Զորրոգ հայոց. ժթ. Սա-

րից եւ Սրբէլեանից. որոնց Սիւնեցու բերած երեք զրբրի եւ Գերմանոսի թղթի ընդունող Բարգէն կաթողիկոսն է, որի ստուգութեան ղէմ իրաւամբ վիճում է Միսիթարը. «եւ եկեալ առ կաթողիկոսն Բարգէն եւ եցոյց նմա զթուիթն Գերմանոսի իսկ Բարգէն ձեռնադրեաց զիս եպս. առաքելական աթոռոյն Սիւնեաց նահանկին» 1 Բարգէնի հրամանով էլ Սիւնեցին գրում է իւր պատասխանը. ...«Արար եւ շարականս զաւագ օրհնութեններն(?) ղէ. ժայնին. եւ վառին մեաց, որ տէր Ներսէս ասաց ի նոյն ոճ բանիցն» 2 Վերջին խօսքերից երեւում է, որ խըմբագրութեմ է այն Ներսէս Շնորհալուց յետոյ: Այստեղ պակասում է Սիւնեցու եւ Սմբատ Բագրատունի նահապետներ եւ ապա կայսեր հետ կապուած պատմութիւնն ու խօսակցութիւնը:

(1) Լեոն իստարացու ժամանակակից պապերն էին Գրիգոր Բ. եւ Գրիգոր Գ. Ո՞րանցից է առել Միսիթարը այս սխալ տեղեկութիւնը, չգիտենք:

(2) Զ-ում. յսնր. (3) Եմ.:

(4) Ամեն ինչ պատրաստ էր, գրուած, երբ առիթ ունեցանք թերթիւու Ն. Նախիջեւանի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցու ձեռագիր Յայտաւորքը. երեւեցաւ, որ կայ Սիւնեցու վկայարանութեան չորրորդ խմբագրութիւն, տարբեր «սկզբնականից», Միսիթա-

գաստանի: Իսկ յահելէ կարգեցաւ. ա. Բաւնեոյ. բ. Մամիկոնեան. գ. Բագրեանդն. գ. Բզնունեաց. ե. Բագրատունեաց. զ. Խորխուռունեաց. է. Վանանդայ. ը. Ապահունեաց. թ. Արշարունեաց. ժ. Գնունեաց. ժա. Անձաւացեաց. ժբ. Պալունեաց. ժգ. Ասորեաց. ժդ. Մեհնունեաց. ժե. Էլիոյ. ժզ. Զարեանդա. ժէ. Եկեղեաց. ժը. միւս ասորեաց. ժթ. Սպերոյ: Արդ այսոքիկ էին գլխաւոր գահակալքն, զոր կարգեաց սրն. Գրիգոր և հրամայեաց, եթէ մի ոք իշխեսցէ փոխել զկարգ գահիս, զոր ես սահմանեցի, և ընդ սոքաք կարգեաց եպսոս, ն., և եթէ կամիցիս զիտել զգահնամակի եպսոսն., ցուցանէ քեզ մեծն Սամուէլ հայրն կարմընձօրոյ:

Իսկ սրն. Ստեփաննոս առեալ զիշխանութիւն. չրջէր ընդ. բժան. գաւառն Սիւնեաց, և ուրախ առնէր զնս. շնորհաւքն Բի., քարոզել և ուսուցանելով ըստ խրատուն Պաղոսի: Սա սկսաւ թարգմանել զտեախն մեթոթի և ոչ կարաց կատարել վս. կանխաժաման մահուան իւրոյ: Արդ մինչդեռ դուրէն ածեղէն. ճրագի լուսաւորէր զհոգիս ամենեցուն, այլ և սուսեր հոգեւոր էր՝ սատակումն ամբարբշտաց, յեղեկեց. Զօրի Մոզն գաւառի, կին մի շնացող յանդիմանեալ ի նմանէ վս. յանցանաց իւրոց, արբեալ ախտիւն յիմարութե., զի ոգիք ըմբռնեալ ի մեղս ի մտաց ևս անգանին: Առեալ ի գիշերի զհոմանին իւր, գնաց ի սպանումն սրբոյն, և զի աւառային էր ժամանակն և սրն ելեալ արտաքս ի Մոզանէ՝ զփոխնայր ի յորդաբուխ աղբերն, որ Աւագ ակն անուանի. ելեալ յոստս ծառոյ միոյ ուռոյ ննջէր: Իսկ կինն տուեալ զանակ ցհոմանին իւր, հանէ ի ծառն, սպանանել զսրն.: Իսկ այրն ելեալ ի ծառն, տեսանէ, զի չուռչ սրբոյն, զի զաւրէն լուսոյ ցոլանայր յընդկացն և ճախր առնոյր զարծեալ ի նա: Եւ հրեշտակք. բ. հրեղէն թեաք հովանաւորէին նմա, մի ի սնարից կողմանէ, և մի յանտալից, զայն տեսաւ, փութապէս, էջ ի ծառոյն և պատմեաց կնոջն զոգոթիւր.: Իսկ կինն ջեռեալ տիրասպան խորհրդովն, զարծեալ յորզորեաց զայրն, ելանել և առանց զանգիտելոյ սպանել զսրն.: Դերեալն ի պարտողէն, ելեալ ետես ըստ առաջին աւրինակին, և կարի վարհուրեալ

անկաւ սուրն ի ձեռաց նր. և ինքն անկաւ ի ծառէն: Իբրեւ գիտաց կինն եթէ ևս ոչ յայնմ նուաղի հեղաւ⁽¹⁾ արիւն անրծին, պախարակեալ զայրն, ինքն ելեալ ի ծառն զգածեալ խորհրդով և խաւարեալ աշաւք, էառ զգանակն, և խոխողեաց զսրն. ի սրսկապանի իւրեւմ. և հեղաւ արիւն նր. զպատշգամաւքն և զծառովն. իսկ զհոգի սրբոյն բարձեալ երկուց հրեշտակացն, վերացան յերկինս, ակնյայտնի երեւմամբ: Զոր տեսեալ միայնաւոր ոմն Նոյ անուռն, որ բազում ժամանակս ճգնէր ի լերինն սր. Սիոնի, զի զայր Ստեփաննոս և զոգոթիւր լի արեամբ ունէր առաջի այ. ասելով. Տես տր., զի քոյ նն դատաստանք արդար: Իսկ ի ժամ առաւուստին զիտացեալ պաշտանէից նր. զիրոն որ գործեցան, աղաղակեալ, աղղ արարեալ գեղջէիցն. և ամ. չուրջակայ գաւառին. բայց ոչ գիտացին եթէ յումմէ՞ գործեցաւ սպանութիւն.: Ապա բարձեալ զպատուական մարմինն, կամեցան հանել ի Սիոն լեռն. յորժամ հասին ի գեղն Արկազնոյ, ընդ առաջ եղեն ամ. բազմութիւ. մարդկան, և պրն. գեղջն, որ էր աներ Բարդեսայ, և մեծաւ ողբով ըսգացեալ ըստ պատշաճին, հաճեցին զմիտս պաշտանէիցն, հանգուցանել զսրն. ի սենեկին, որ շինեալ էր յանուն հղաւոր զինուորին Բի. սրբոյն Բրիստափորի, իսկ նց. ունկնդիր եղեալ՝ կատարեցին զկամանց.: Ապա զայր հասանէր միայնաւորն Նոյ ի սր. Սիոնէ և փարէր զմարմնով երանելոյն, և աղղ առնէր ժողովրդեանն զտեսիւն, որ ցուցաւ նմա ի գիշերին, և զգալ բարկութեն. ի վերուստ. և ահա խաւար⁽²⁾ շաւափելի յանկարծակի պատեաց զՄոզն և զում. սահմանս երկրին, և զաւուրս քառասուն ոչ երեւէր տիւ և ոչ գիշեր. և լինէին ստէպ ստէպ շարժմունք և ցոլմունք հրոյ՝ և որոտմունք և բոց բարկութե. այ. և հրացանութիւք. ընդ ամ. երկրին եռային, պատառէին վէմք, բեկանէին բլուրք, խոնարհէին լերինք, խնուին աղբիւրք, տատանէին տունք, աւառէին ապարանք, կործանեցան տունք ի վր. բնակչաց իւրեանց, վա՛յ վայ՛ հանդիպէր և աղաղակ աղաղակի, վս. որոյ և վոյոյ ձոր անուանեցաւ⁽³⁾: (Շար.) ԴԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆԾ

(1) 2-ում. հեղօ: (2) 2-ում. խօսք:

(3) անուանեցօ:

ԴԱՐՁԵԱԼ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՀԱՐՑԵՐ

(Պատասխան Հ. Ա. Ղազկիկեանին)

Ընթերցողները կը յիշեն որ «Սիոն»-ի 1, 2, 3 թիւերուն մէջ յօդուած մ'ունէի Հ. Արսէն Ղազկիկեանի «Գրեցէք . . . Մի Գրէք . . .» գրքին մասին. հոն պարզած էի թէ՛ ո՛չ թէ Հ. Ա. Ղ. ի հաստատածները սխալ էին (բացառելով մի քանի կէտեր), այլ թէ՛ անոր կարգ մը ժխտածները թուլատրելի են գոյութիւն ունենալու՝ առհասարակ ընդունուած ձեւերուն քովիկը: Բնական էր որ այդ առթիւ ցուցնէի անոր մի քանի ժխտումներուն անհիմն ըլլալը: Հ. Ա. Ղ. պատասխան մը գրած է «Յուսարբեր»-ի Մայիսի թիւերուն մէջ, ուր զըժ-բախտաբար քիչ մը շատ ենթակայական տարր դրած է, (գիմացիներ վերաւորելու աստիճան), բնականաբար ի միաս իրատես փաստարկութեան: Ծանօթ է որ այդ կերպը չյարմարիր նոյնիսկ ընկերային ու քաղաքական խնդիրներու շուրջ ոչ-ամբոխափարակոն բանավէճերու: Թող թէ լեզուական: Ես իր լեզուովը պիտի չպատասխանեմ իրեն, այլ իրատեսօրէն պիտի քննեմ հարցերը (որոնց վրայ նորեր ալ աւելցուցած է), պարզապէս նշելով տրամաբանութեան իր անտրամաբանական կերպերը և փաստարկութեան անփաստացի միջոցները:

1. Գործնկարիւն ձեւը դատապարտած էր ինք, առարկելով թէ անկէ ջնջուած ուն «պարզ ու չէ»: Հակառակ հարցումիս՝ Հ. Ա. Ղ. չպարզեր թէ ի՞նչ է իր «պարզ ու» ըսածը: Գործնկութիւն ձեւը ունենալու համար պէտք էր գործնեայ բառը ունեցած ըլլայինք կ'ըսէ: Բայց հայերէնը ունի նախընթացներ՝ ցուցնող թէ՛ բուն բառը մէկ ամանցումով անփոփոխ մնացած է, մինչդեռ անմիջապէս հնչափոխուած է կրկնածանցումի պարազային. — հայր՝ հայրենի՝ բայց հօրենական, մայր՝ մայրենի՝ բայց մօրենական:

Եւ հակառակ որ երկու, նոյնիսկ երեք հնչափոխումով բառեր յիշած էի, օր. թ-ն-չ-նապգի, (հակիրճութեան սիրոյն, կո-րած գրերուն տեղ զծիկներ պիտի դնեմ, իսկ փոխուած գրերն ալ պիտ' ստորագծեմ), ինք կ'անհետէ այդ, և կը ջանայ

համոզել թէ բարդ-ածանց կամ կրկնածանց բառերուն մէջ առաջին հնչափոխելի տառը կը մնայ անփոփոխ, և միայն յաջորդ հնչափոխելին է որ կը փոխուի (օր. ուսումնասիրութիւն): Անտեսումէն վերջ սխալ ընդհանրացում. իր տուած օրինակը սխալ չէ, սակայն այդ մասնակի մէկ երկու օրինակներէն հանուած անսահման եզրակացումն է որ սխալ է: Ատող ինք ալ տրամաբանած կ'ըլլայ այն դողին նման որ, երբ դատաւորը կը յայտնէ թէ իր այսինչ տունը մտնելը երկու հոգի տեսած են, «Ատ ալ խօսք է, կը պատասխանէ, ես ալ տեսներկու հոգի կրնամ ցուցնել որ այդ տունը մտնելս չեն տեսած»: Իրաւ որ կրնար երկիւրոն հոգի ալ ցուցնել: Հայր Արսէնն ալ կրնար 50000 բառ բերել որ իմ ըսածիս հետ կապ չունին, բայց ատող ժխտած չ'ըլլար իմ բնութեան օրինակներս որ հայ լեզուէն են. տարբեր խնդիր եթէ լեզուէն վտարել կ'ուզէ դանոնք, իր «աղանդ»երէն: Բայց հայերէնի հարուստ երեւոյթներն ու իրականութիւնները, որոնք դեռ լման խուզարուած չեն ո՛չ Բագրատունիէն ու Այսլընեանէն և ոչ ալ Հ. Ա. Ղ. էն, իրենց դոյութեան ապացոյցը վաղ թէ ոչ վերջապէս կը հակադրեն ու կը հարկադրեն զիրենք ուրացողներուն աչքին ու մտքին:

Ահա նոյն այդ հայերէնէն երեք հիմնափոխումով մի քանի օրինակներ ալ Հ. Ա. Ղ. ի վերոյիշեալ սխալ ընդհանրացումը հերքող. — վ-րաց-ազիտութիւն, Ուրթ-նապ-րկութիւն, Ուրթ-նաց-նել, մոլեղ-նՈւրթ, ծ-ն-նդենական, ս-ն-նդակ-ցիլ, արք-ուն-ական, դ-մ-նէութիւն, մեկՈւր-ացնել ևայլն, ևայլն, ԵՒԱՅԼՆ:

2. Խրատարիւն բառը թուլատրելի դատած էի իրր տեղի կարծ ու զիւրընթեռնելի և զեղահինչ: Նախընթաց օրինակ տուած էի քսութիւն և բանասարկութիւն, որոնք, կ'ըսէ Հ. Ա. Ղ., չիւնուած չեն քսու և բանասարկու-էն, այլ քսել և բանասարկել բայերուն արմատներէն: Կ'ընդունիմ. սակայն դեռ ուրիշ նախընթացներ ալ կան, որոնց անցնելէն յառաջ ընթերցողին յիշեցնեմ թէ -ուրիւն-ով կ'ածանցուին տասն-ծիկ գոյութիւն ունեցող բառերը և բայերու արմատները: Արդ, քսութիւն, մտառութիւն, ձեռնարկութիւն, խնկարկութիւն,

խուզարկութիւն, խնամարկութիւն բառերը շինուած են գոյութիւն ունեցող, քրտեի, մտառել, ձեռնարկել, խնկարկել, խուզարկել, խնամարկել բայերուն արմատներէն. իսկ առաջարկութիւն, ձեռնարկութիւն և ողբերգութիւն կրնանք նաև ածանցուած համարել ուղղակի՝ առաջարկ, ձեռնարկ և ողբերգ բառերէն որ առանձին գոյութիւն ունին (ինչպէս արգարութիւն՝ արդար բառէն): Այդ օրէնքը մեկնակէտ ունենալով, կը տեսնենք թէ ո՛չ՝ նուագածել, նշանառել, վաշխառել, ձեռնածել, հագերգել, թթել, երկել բայերը ունինք, ո՛չ ալ՝ նուագած, նշանառ, վաշխառ ձեռնած, հագներգ ձեռնար պէս առանձին բառ. ուրիմն ո՛րիկէ եկած են հապա՝ նուագածութիւն, նշանառութիւն, վաշխառութիւն, ձեռնածութիւն, հագներգութիւն բառերը. — տարակոյս չկայ որ՝ նուագածու, նշանառու, վաշխառու, ձեռնածու, հագներգու բառերէն որ առանձին գոյութիւն ունին: Կը նշանակէ որ երբ ասոնք —ութիւն—ով ածանցուած են՝ քովքովի եկող երկու ու—երէն մէկը ձգած են, ճիշդ ինչպէս որ ամենաարդար—էն ալ կըրկնակ այրերէն մին ինկած է, և մնացած՝ ամենարդար:

Հ. Ա. Ղ. որպէս թէ իմ տեսակէտէս հետեցնելով, կ'ըսէ թէ եթէ հովուութիւն և նման բառերէն մէկ ու—ն ձգենք, տեղը կը մնան հովութիւն, հովուհի, անպատուութիւն, անհաշուութիւն. ասոնք իսկապէս որ զաւելտական բառեր են արդիւնք Հայր Արսէնի յղացման: Ոչ թէ իմ. որովհետեւ ես շատ պարզ գրած էի Քրաց ի անպատուութիւն բառէն . . . քանի որ անպատուութիւն չենք կրնար գրել մինչդեռ խրատատու բառը ունինք, ուստի կրնանք խրատատուութիւն գրել: Խնդարիւրում:

Հայր Արսէնին ականջը չ'զգար թէ կրկնակ ու—երէն մին բաղաձայն է միւսը ձայնաւոր, անպատուութիւն բառին մէջ, և այդ բաղաձայն ու—ն ալ յառաջ եկած է բաղաձայն ու—ով իւ—էն (իւ = iv, ինչպէս որ ինք ալ գրեց բիւ = rive): Նա պէտք էր յիշէր թէ հնչափոխումը ձայնաւորներու վրայ կը կատարուի, իսկ ես չառաջարկեցի բաղաձայններն ալ հնչափոխել ու ջնջել:

3. Յարդամով ձեւը ընդունելի գրածու էի օրինակներով փաստելով թէ «ծածուկ» բառէն շինուած չէ, թէ՛ ծածուկը, ծածքը և ծածկը իրր նախարմատ ունին ծած. (ինչպէս՝ վարուի՝ վարկ և վարք, պարհել՝ պարկ և պահք, ցանել՝ ցանք և ցանկ, ծած նախարմատէն ալ ծածկ և ծածք և ծածուկ): Կարծեմ բառին ծագման, (երանգաւորման ճամբով) պատմութիւնն ալ կը հաստատէ ծած նախարմատին գոյութիւնը: Ի՛նչ է ծածուկը եթէ ոչ բան մը որ իր քով կամ վրան ունի իր տեսնուիլը արգիլող և իրմէ աւելի քարճր բան մը որ զինք ցածը թողած՝ ծածկած է. (համեմատել նաև՝ ներքև և ներս. չէ՛ որ խիստ կլիմայ ունեցող Հայաստանի տուները գետնափոր էին, և ներս մտնելը համազօր էր ներքև իջնելու, գետինէն վար): Ծածուկ՝ ծածկ—ին հետ համեմատել նաև տամուկ = տամկ, սողուկ = ցողկ, բեղուն = բեղն:

Հասկնալի է թէ ո՛րքան անտեղի է Հ. Ա. Ղ. ի սխալ ընդհանրացումը թէ ուրեմն կարելի է գրել նաև երկայնաբաղկ, ազգօգտ, զօրագլխ, քանի որ բաղկ, օգտ, գլխ, բառ չունինք:

4. Արևոս բառին դէմ Հ. Ա. Ղ. առարկած էր թէ «հայ լեզուի մէջ իւ—ը երբեք չի կորսուիր»: Ես ալ ութը օրինակներով (գիւտ՝ գտնել և այլն) հերքած էի այդ պատգամը: Ինք ալ կ'առարկէ թէ այդ օրինակներէն ուղիւղ և պիւղծ սխալ ձեւեր են (չըսեր թէ ինչո՛ւ), թէ՛ ցիւռկիւլ—ին արմատը ցուռկ է և ոչ թէ ցիւռկ, և թէ սփիւռ, ճիւղ, շիւղ և հիւղ բառերուն զուգընթաց ունինք նաև ճիղ, շիղ, սփիւռ և խուղ բառերը. սակայն կը խուսափի բնիկէ թէ ասոնցմէ ո՛րն է հնագոյն ձեւը: Հոլովականութեան սկզբունքէն զատելով՝ միւսնոյն բառին զիւրացած հինջը աւելի նոր է քան դժուարը. այսպէս՝ տիար, խոռոչ, սկսանիլ, վերացուցանել աւելի հին են քան՝ տէր, խորշ, սկսիլ, վերցնել: Լեռան խորը թաղուած գայլախաղի կամ որձաքարի կտորի մը ձեւը աւելի հին է, քան հեղեղատինը որ յղկուած կ'որուած ձեւ ունի: Որով կրնանք աներկրայօրէն ըսել թէ՛ սփիւռ, գիւտ, պիւղծ, ուղիւղ, ճիւղ, շիւղ, հիւղ, ցիւռուկ հնագոյն ձեւերէն է որ վերջիվերջոյ յառաջ եկած են՝

սփռել, գտնել, պղծութիւն, ուղղել, երկ-
ճղի, չղարբ, խղիկ և ցուկել, իւ-ի անու-
րանալի կորուստովը կամ չգրուող ըթի
փոխուելովը:

Հ. Ա. Ղ. ըսել ուղած կ'ըլլայ թէ այդ
կորուստը անմիջապէս հին ձեւերէն չէ ե-
ղած, այլ փոխանցման միջանկեալ ձեւե-
րէն՝ սփիռ, չիղ, խուղ և այլն: Իմ ըսածս
ալ այդ է. որով՝ պաշտօնական քերական-
ութեան ընդունած հնչափոխման կանոն-
ներէն զատ կը յանդինք նաև ուրիշ երկու
կանոններու.— 1. թէ՛ իւ-ը կրնայ փոխ-
ուիլ ինիի կամ ու-ի: 2. թէ՛ ձայնաւոր
մը կրնայ առաջին հնչափոխումէ մը վերջ
երկրորդ մ'ալ կրել. (հիւղ՝ խուղ՝ խղիկ,
զիւտ, *զուտ, գտնել, թիւրք՝ թուրք՝ թըր-
քական, քիւրդ՝ քուրդ՝ քրդերէն, շիւղ՝
շիղ՝ շղարբ և այլն):

Հ. Ա. Ղ., հակառակ անոր որ ի՛ր իսկ
առարկովի բերած օրինակներուն մէջ իւ-ը
ինիի փոխուած է, դարձեալ չի տեսներ և
չ'ուզեր տեսնել այդ իրողութիւնը, որով-
հետև Դ. Այվազովսքի հայկարանը կար-
ծած է եղեր թէ արնոտ յառաջ եկած է
միայն արմիւն ձեւէն. իր ի յայտ բերած
այդ հանգամանքը կրնայ յարմարիլ՝ ընդօ-
րինակել կամ զոց սորովիլ ուղղուներու հո-
գերանութեան, և ոչ թէ անձնապէս քըն-
նել ուղղուներու: Այդքանով ալ չի բաւական-
անար, և աչկապուկի գաւեշտը կատար-
եալ ընկելու համար կը յայտարարէ նոյն-
խօս թէ (որպէսզի Պոսիւէ ձեւին տեղ իր
խեղած Պոսուէ ձեւը կլլեցնէ ինծի) ես ալ
արդէն պաշտպանած եմ եղեր իւ ձայնին
ու-ի փոխուելը ժողովուրդին կողմէ: Նո-
րէն սխալ ընդհանրացում և անհետում:

Ո՛չ, Հայր Արսէն: Իւ բազազբեալ
ձայնաւոր մ'է, զոր եթէ տարրադպրեանք՝
կ'ունենանք ի + ու, որոնց երկուքն ալ հըն-
չափոխելի և կորուսելի են: Կարգ մը բար-
բառներ անոնցմէ առաջինը ձգելով երկ-
րորդը պահած են. Աւազը կը հնչէ աղ-
բուր, արուն, ալուր: Իսկ ուրիշներ ալ
ընդհակառակը, առաջինը պահելով երկ-
րորդը ձգած են, ինչպէս Պարբերդ և Ա-
րարկիր որ կը հնչեն արին, աղբիր, ալիր.
(այս երեոյթը անհրաժեշտաբար նկատուել է
հայերէն հին շեշտադրումը քննելու ատեն):

Հ. Ա. Ղ. կ'առարկէ, առանց ամենա-
զոյզն իրաւունքի, և ինքզինքին հակա-

սելով, թէ՛ «ո՛ր աշխարհի մէկ գրադէ-
տը ժողովուրդին ծոմոված բառերը գործ-
ածած է երբեք»: — Ամենէն առաջ ինքը,
ինչպէս որ ցոյց տուած էի, և զոր ինք
դարձեալ կ'անհետ. ինչո՞ւ կը գործածէ՝
ըլլալ որուն շիտակն է եղանիլ կամ լինիլ.
ինչո՞ւ կը գործածէ վրայ, վար, մէյ մը,
մէյ մ'ալ, առտու, ապրեցնել, եկեր է
և այլն, և այլն, ԵՒԱՅԼՆ, որոնք ժողովուր-
դէն ծոմոված բառեր են, շիտակներն
ըլլալով՝ վերայ, վայր, մէկ մի, մէկ մ'ալ,
առաւօտ, ապրեցուցանել, եկեալ է: Նոյն-
պէս՝ ինք չէ՞ որ իր գրքին մէջ կ'ըսէ,
«Պոտյոտ . . . բուն բայն է պտուտիլ, աշ-
խարհաբար պտտելը տակ է. ժողովուրդին
բերին մէջ ուն ըթի փոխուած է, շատ
գործածական բայ մը ըլլալուն»:

Ուրիշ պարագայ.— Երևանի Ուղղա-
գրական Յանձնաժողովին իբր պատասխան
Հ. Ա. Ղ. կը ստորագրէր թէ «նախնիք զը-
րեր են Հոռով և Հոռմ, Յովր և Յոր, ու-
րոց մէջ ընտրութեան ազատութիւն ու-
նինք և մենք»: Իսկ իր գրքին մէջ ալ կը
գրէ. «Աշխարհաբարի մէջ այդ վեւերը բա-
կաստ են անպէտ դասնալ . . . ըստ իս
աւելորդ է այլևս Հոռով, Հոռվայեցի զը-
րել. պէտք նետել վեւր. Յովր, Յակովր,
Անտովն, Սիմովն, լեզէովն և նման սոս-
կումները առանց վեւի կ'արտասանենք»:

Պարզ է որ ինք ալ «գործածած է ժո-
ղովրդական ծոմոված բառերը»:

Ամբողջ լատինական ազգերը, անգլիա-
ցիք և այլն, հազարաւոր բառեր ունին զոր
առած են լատիներէնէ, և սոնդի մէջ լաւ մը
ճգմտեղի վերջ նուիրադործած են այսօր:
Զերկաբելու համար օրինակներ չեմ տար:

Այս բոլոր հակասումներէն ու անտե-
սումներէն կը տեսնուի թէ Հ. Ա. Ղ., ըստ
կամս, ժողովուրդի լեզուէն զբարար, և
զբարարէն ալ ժողովրդի լեզուին կը ցատ-
կէ. նա չէ բանաձեւած իր տեսակէտը թէ
ինչ է սահմանագիծը որ կը բաժնէ ժողո-
վրդի լեզուին և զբարարին՝ մեր գրակա-
նութեան մէջ մանկու իրաւունքները: Եւ
ցորչափ այդ տեսակէտը չէ կազմած՝ նա
միշտ ալ ակամայ-կամայ հակասութեանց
մէջ պիտի տարուբերի զեւ: Իսկ ես, որ
իմ տեսակէտս կազմուեալ ալ պարզեր եմ ար-
դէն, «աղանդաւոր» հռատաքնական բա-
ռով կը պատուովիմ իր կողմէն, այն պա-
րագայէն ի վեր, երբ յանդգնեցայ իր կարգ
մը անհիմն պատգամներուն մէջ չսահմա-
նափակուիլ:

Շարունակելի

Խ. Պ. ՔԱՐՏԱՆԸ

Տ Ո Մ Ա Ր Ա Կ Ա Ն

(ա) Բուժն Թուական Հայոց

(բ) Փրկչական Թուական

(ա) Բուժն Թուական Հայոց: Ազգային պարբերական ժամանակ հաշուելոյ համար՝ մեր ամենահին թուականն կոչուած է Բուժն Թուական Հայոց, որպէս և Հայկայ Շրջան, որոյ սկզբնաւորութիւնն մեր նախնիք ընդունած են որպէս 2492 Ն. Ք. Եթէ նայինք մեր ընթացիկ տարւոյս Օրացոյցին մէջ կը տեսնենք որ յիշեալ թուականն գրուած է որպէս ՏՆԻԳ, կամ 4423 (2492 Ն. Ք. + 8. Տ. 1931 = 4423 տարի): Յայտնապէս՝ կարի դժուարին է, եթէ ոչ անկարելի, ունէ աստիճան հաստատութեամբ ասել թէ սորա սկզբնաւորութեան սահմանադրութիւնն ի՞նչ հիմանց վերայ տնօրինուեցաւ: Մեր Ազգային հնաւանդ պատմագրութեանց մէջ, մեր նախահօր Հայկոյ մեկնումն Բաբելոնէն և հաստատուելն Հարաւային Հայաստանում արձանագրուած է որպէս 2247 Ն. Ք., և նորա պատերազմն ընդդէմ Բէլայ որպէս 2108 Ն. Ք. Այս թուականն (2108 Ն. Ք.), ըստ մեր հնագոյն աւանդական պատմութեանց, համապատասխանում է առաջնագոյն Հայկական Պետութեան հիմնարկութեան, Հայկայ ձեռամբ: Ուրեմն՝ մեր Բուժն Թուականի սկզբնաւորութիւնն ի՞նչպէս ընդունելի եղեւ որպէս 2492 Ն. Ք. Եթէ զոն գիտակց անձինք որք ունենան իւրեանց տրամադրութեան ներքոյ պատմական ունէ հաւաստի տեղեկութիւն սորին առնչութեամբ՝ արժանի է եթէ յօժարին ի լոյս ընծայել զայն «Սիոն»ի մէջ, առ ի ճշգրտմն: Սակայն եւ այնպէս, որքան որ գիտելի է մեզ, ի չգոյժ վաւերական յիշատակեալ պարզաբանութեանց, երեւում է մեզ թէ հետեւեալ մեր կարծիքն զուրս չլինի կարելիութեան սահմանէն ի մասին հիմնարկութեան մեր յիշեալ Բուժն Թուականին: Յայտնի է որ ըստ եօթանասնից Հին Կտակարանի թարգմանութեան և ժամանակագրութեանց (յամին 273 Ն. Ք.), Պաղտմէս Փրկադէլփոսի հրաւիրանք), նոքա վճռեցին Արարչագործութեան թուականն որպէս յամին 5425 Ն. Ք. (որոյ հե-

տեղք ենք և մեք Հայերս — ՏՆՍ, զորօրինակ, ընթացիկ տարւոյս մեր ունէ վստահելի Օրացոյցների ժամանակագրութեանց մէջ յիշատակութիւնն, «ի ստեղծմանէ ախարհի, ամք 7356», այսինքն՝ 5425 Ն. Ք. + 8. Տ. 1931 = 7356 տարի), և Զրհեղեղն որպէս յամին 3163 Ն. Ք.: Ի մէջ Զրհեղեղին և 2492 Ն. Ք. թուականին՝ 671 տարի ժամանակամիջոց կայ (3163 - 2492 = 671): Հայոց աւանդական հին պատմութիւնն, Հայկայ անմիջապէս նախածնողներին վերաբերութեամբ, երեք սերունդ է հաշուում զինի Նոյի, այսինքն՝ Յարէթ, Թորգոմ և Դոմեր, որոց յաջորդաբար ծնունդն և կենաց տեղութիւնն յիշատակուած չեն Հին Կտակարանին մէջ, ինչպէս որ են տասն նահապետներին՝ Ադամէն մինչև Նոյ (ՄԳՆ. Գլ. Ե.): Ուստի՝ անհաւանական չենք վարկանում որ մեր հնագոյն նախնիք միջին հաշիւ մի որդեգրեցին (ենթադրական ընտրողութիւն մի որ անսովոր երեւոյթ մի չէ ըստ ոմանց Կտակարանական մեկնաբանից՝ անյիշատակեալ ժամանակագրութեանց կապակցութեամբ) նկատմամբ երեք նախածնողաց կենաց հասակներին ի մէջ Նոյի և Հայկայ, ի մտի ունեւելով հանգերձ այդ ժամանակի արձանագրուած մարզկային կենաց երկարութիւնն, որով և որոշեցին 2492 Ն. Ք. որպէս մեր Բուժն Թուականն՝ զոյգ ընդ Հայկայ անուանն (և, թերեւ, ընդ նորա ծննդեանն): Յիշելի է որ թէպէտեւ մեր Բուժն Թուականն, որպէս և նորա յաջորդ Տոմարական Թուականն (սահմանեալ յամին 8. Տ. 552), յամէ ամ երեւում են մեր Օրացոյցների մէջ որպէս Ազգային Շրջանացոյցք, սակայն՝ վասն հասարակ կամ ընդհանրական գործառնութեանց մեր Ազգին մէջ, նոքա տեղի տուած են Փրկչական Թուականին:

Ըստ երեւոյթին՝ այդ իսկ անվաներ վերագրութեան պատճառաւ է որ օտարազգի մատենագիրք նկարագրած են մեր բուն թուականն «անորոշ» անհայտաւ, որպէս և նոյնպէս նկատած են հին եգիպտականն: Սակայն և եթէ՝ այդ բաւական չէ որ ի չը գոյժ շօշափելի վկայութեանց բոլորովին հերքենք առ մեզ նորոցս անյայտ և անհասանելի՝ ի հնոցն հրիտակեալ աւանդութիւնքն: Քանզի եթէ այդպէս լինի, ուրեմն

համահաւասար փաստաբանութեամբ՝ կարելի է վիճել, առանց դիմադրութեան, որ չկան ունէ հին Ազգային բուն թուականք, թէ՛ Արեւելեան և թէ՛ Արեւմտեան Ազգաց մէջ որք, բացարձակօրէն հիմնեալք հին աւանդութեանց վերայ, չլինին առարկայ երկրայութեան և ընդդիմաբանութեան, երբ ընդ մոզ անցանելով՝ ենթարկենք զայն քննական խորին զննութեանց: Նոյն իսկ Փրկչական Թուականն, հնարեալ և հաստատեալ ձեռամբ գիտնական Դիոնիսիոս «Կրտսեր» (Dionysius Exiguus) յամին Յ. Տ. 525, և յետ այնու տակաւ առ տակաւ որդեգրեալ համայն Քրիստոնեայ Ազգաց մէջ, նիւթ եղած է հակաճառութեան՝ ումանց մեկնաբանից կողմանէ (թէպէտեւ սոքա կազմեն փոքրամասնութիւն մի), ըստ իւրեանց նկատողութեան Քրիստոսի Մնունդն չորս տարի անագան համարելով՝ բողոքատեալ ընդ մեր ընտանի Յաւի Տեառն Թուականին:

(Բ) Փրկչական Թուական: Սորին առնչութեամբ՝ ի ճահ ենք համարում նախ համառօտիւ յիշատակել գոյութիւնն մէկ նշանաւոր ժամանակաբանական շրջանի որ կոչուած է Յուլեան Շրջան, և որ կարեոր դեր է կատարում սոյն խնդրոյն հաշուեբանութեան մէջ, բայց որ կապակցութիւն չունի ունէ Ազգային Թուականի հետ: Նորա սկզբնաւորութիւնն զետեղուած է ի 1 Յունուարի, յամին 4713 Ն. Ք., որոյ լիակատար ընթացից տեւողութիւնն է 7980 տարի: Այն կայանում է որպէս առաջնորդող մէկ զսպանակ, Եկեղեցային Տոմարական երեք ենթաշրջաններ, ընդգրկելով և համարողմանդակելով երկարութեանց սահմաններն՝ «Արեգակնային Շրջանի» (Եօթներեակի) 28 տարին, «Լուսնային» կամ «Մետոնեան» (Իննետասներեակի) 19 տարին, և Հռոմէական «Ինդիկլըն» (Ընդիկլտիոն Endiction) 15 տարին: Բազմապատկելով $28 \times 19 \times 15$, արդիւնքն լինում է 7980 տարի, այսինքն, սկսեալ ի 1 Յունուարէն, 4713 Ն. Ք., երբ 7980 Յուլեան տարիներ անցանեն՝ վերստին զուգադիպումն կը լինի այդ երեք ենթաշրջանների միասին սկզբնաւորութեանցն:

Արդ՝ վերագառնալով առ մեր նիւթն, բաւական է կարծեմ եթէ յանդիման ածենք հակաճառութեանց թեր ու գէժ յատ-

կութեանց նշանաւորն միայն՝ ի սակա Քրիստոսական Թուականին: Անտարակոյս բազմաց ծանօթ է որ մինչև վեցերորդ դարու առաջին քառորդի վերջն համայն Քրիստոնեայ ազգերն, անբացառաբար, զործէին ամուս իւրեանց յատուկ սեպական ազգային թուականներն, յորում ժամանակի Փրկչական Թուականն ո՛չ գոյութիւն ունէր և ո՛չ անգամ այն լսուած էր ունէ Քրիստոնեայ երկրում: Որպէս յիշեցինք ի վեր՝ Դիոնիսիոս «Կրտսեր» առաջինն էր որ գտաւ և հաստատեց զայն յամին Յ. Տ. 525, և որ յետ այնու ընդհանրացաւ համայն Քրիստոնէից մէջ: Նա հիմնեց իւր հաշուեբանութիւնն այն փաստին վերայ թէ Քրիստոսի Մնունդն տեղի ունեցաւ յընթաց Հռոմէայ հիմնարկութեան թուականի 753րդ տարւոյն, զոր համապատասխան գտաւ ընդ «Յուլեան» կոչուած Տոմարական Շրջանի 4713րդ տարւոյն, ապացուցանելով ընդ նմին՝ թէ երեսուն և երեք տարի յետ այնորիկ, այսինքն՝ յընթաց 4746րդ տարւոյ Նոյն շրջանին, Զատիկական լուսնոյ լրումն իրօք պատահեցաւ Ապրիլ 3ին, յաւուր Ուրբաթու, զուգացեալ ընդ Հրէից Պասքին, յորում աւուր տեղի ունեցաւ մեր Փրկչին խաչելութիւնն: Դիոնիսիոս և իւր համահաւան հետեւորդք, համոզելի հաշիւներով, սոյն փաստաբանութիւնն իւրա տաւել ամրացուցին այն զօրաւոր տրամաբանութեամբն թէ լուսնոյ լրումն չդիպեցաւ յաւուր Ուրբաթու բողոմ տարիներ նախ քան կամ զկնի յիշեալ թուականէն: Սակայն՝ հակառակ դաւանողք պնդում են թէ լուսնոյ լրման զիպումն, յաւուր Ուրբաթու, տեղի ունեցաւ ըստ մեր արդի գործածական թուականին՝ յամին Յ. Տ. 29, և թէ որովհետեւ Յիսուս երեսուն և երրորդ տարումն էր երբ նա հանգեաւ, Իւր Մնունդն չորս տարով յառաջ էր քան ինչ որ ընթացիկ է Քրիստոնէից մէջ:

Անդանօր՝ ունինք և այլ պաշտպանողք Դիոնիսիոսն փաստաբանութեանն, որք կոչում են ի վկայութիւն Դանիէլի Մարգարէութիւնն, այն է, «Եօթանասուն և եօթներորդք համառօտեցան ի վերայ ժողովրդեան քոյ, և այնն» (Կլ. Թ. 24), այսինքն, 490 տարի զկնի վերահաստատման Հրէից Օրինաց և Կրօնից Երուսաղէմում:

Մեխիաի կեանքն կը վերջանար (Տե՛ս, Դան. Գլ. Թ. 24-27): Դիտելի է որ Կտակարանական Մեկնիչք, համաձայն ընդունելութեամբ, «Եօթներորդք» (կամ շաբաթական Եօթն օրն), Եօթն Տարի յարասելով, հաշուած են «Եօթնասուն Եօթներորդքն որպէս $70 \times 7 = 490$ տարի: Արգ՝ Սողոմոնայ Տաճարն այրեցաւ ձեռամբ Նաբուգոդոնոսորայ յամին 586 Ն. Բ. եւ Հրէից ազգն գերեզմարեցաւ ի Բաբելոն: Կիւրոս գրաւեց զԲաբելոն յամին 538 Ն. Բ. Յերկրորդում ամի թագաւորութեանն Վշտասպեան Դարեհի, այսինքն՝ յամին 520 Ն. Բ., նոր Տաճարի հիմնարկութիւնն վերսկսաւ վերակաշուութեամբ Զօրաբարելի, որոյ նուիրական նաւակատիքն տեղի ունեցաւ յամին 516 Ն. Բ. Եւ մամէն 586 մինչ յամին 516 Ն. Բ. Եօթնասուն տարի ժամանակամիջոցն է յորժամ Հրէայք գերի էին ի Բաբելոն: Վտարանջեալ այս ժողովուրդն, Տաճարի վերստին շինութենէն ղկնի, փութաց խումբ առ խումբ վերադառնալ իւրեանց սիրելի Հայրենիքն — յերուսաղէմ: Բայց, յերեսաց պարտադրիչ գերութեան օտար աշխարհում, իւրեանց կրօնքն ապականուած էր եւ ազգն չազատեալ ամպարշտութեամբ, ուստի անհրաժեշտ էր մաքրագործելոյ եւ վերածելոյ զամենայն առ իւրեանց նախկին վիճակն՝ ըստ բուն Մովսիսական Օրինացն: Հին Կտակարանի մէջ յիշուած են երկու աշխատութիւնք գերակատարք որ հռչակուոր հանդիսացան՝ լիութի կատարումն տալով այս ստիպողական նպատակին, այսինքն, զխաւորապէս՝ եզր (կամ եզրապատ), «Քահանայ եւ պատմիչ օրինացն Տեառն», եւ երկրորդապէս՝ Նեեմի, իրաւամբ «Բաբելոնացի Հայրենասէր» վերածայնեան ի մէջ Հրէից: Արտաշէս Ա. «Երկայնաձեռն» բարձրացաւ Պարսից Գահն յամին 465 Ն. Բ., Եօթն տարի ղկնի որոյ, այսինքն՝ յամին 458 Ն. Բ., նա շնորհեց եզրին իւր համբաւաւոր Հրովարտակն, «Թագաւոր Արտաշէս՝ եզրի քահանայի՝ եւ պատմիչի օրինացն Տեառն, ողջոյն եւայլն» (Տե՛ս եզր Ա. Գլ. Ը. 10-27), որով եզր կարողացաւ վերահաստակ Հրէից բուն օրէնքներն՝ աջակցութեամբ Նեեմի: Այս թուականն, 458 Ն. Բ., զուգադրւումն է Դանիէլի Մարգարէութեանն: Յիսուս Բաւն եւ ինն ամոց հասակի էր, կամ, ըստ Դուկասու,

նորա երեսներորդ տարին նոր սկսում էր, «Յիսուս էր ամաց իրրեւ երեսնից տկուալ» (Դլ. Գ. 23), երբ նորա Մկրտութիւնն տեղի ունեցաւ «ի հնգեկասաներորդի ամի տէրութեանն Տիրերեայ Կայսեր» (Դլ. Գ. 1), որոյ զհակալութիւնն տեղեց Հոգիմայ Հիմարկութեան թուականի 767 էն մինչեւ 790, կամ Յ. Տ. 14-37, որ նշանակում է Մկրտութեան թուականն էր Յամին Տեառն 29 (Յ. Տ. 14 + 15 = Յ. Տ. 29), ղկնի որոյ նորա Բարոգութիւն տեղեց երեք Տարի եւ յետ այնու նորա Մահն: Վասնորոյ 458 + 29 + 3 = 490 Տարի, ի լրումն Դանիէլի Մարգարէութեան, եւ, միասին ընդ վերջիւնալ միւս փաստից՝ ի վկայութիւն Դէոնիսիոսի ձեռամբ սահմանադրեալ Փրկչական թուականին:

Լոնդոն Ս. Մ. Տէր ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ԱՊՐԱՆԱԾ ԿՐԾՆԵՐ

ՔՈՅՐՆ ՈՒ ԵՂԲԱՅՐԸ

Քոյր ու եղբայր էին անոնք. Սաթեւիկը եւ Արամը: Կը բնակէին գիւղին ծայրը, խեղճուկ տնակի մը մէջ — միակ հաւրատութիւն որ կը մնար իրենց ծնողքէն: Հայրենին կառուի մեղած էր. հազիւ ճանչցեր էին զայն: Մութ կերպով կը յիշէին, երբ ան միջնադին, վերջապէս ըստ ուրեանքէն խոշորցած տուն կը մտնէր, բաց սրունքներով ու բազուկներով, իր օրուան աշխատանքէն՝ կռնակէն վար առնելով տոպրակը որ ունեցած կ'ըլլար երկու երեք խոշոր հացերով. եւ ուսին վրայ կ'երկնար, հրացանի փողի պէս, բահը կամ բրիչը, որուն կապումն էր միշտ չոր փայտերու խորձ մը, ամէն օրուան հացը տոլապին, եւ փայտը օճախին համար:

Այդ օճախը սիրուն յիշատակներ ունէր իրենց համար. իրիկունը բոցերը կը պարէին հոն, իրենց թարմ աչքերուն դէմ, եւ իրենց կարմիր լեզուներով կը լըզուրուտէին սանը ուր ապուրը կ'երգէր կեանքի զուարթ երգը:

Հօրը մահէն հինգ տարի վերջ՝ մայրերնին կ'երթար հանգչիլ իր մարդուն կուշտին, զիւղին անշուք գերեզմանը: Կրակը

կը պաղէր օճախին մէջ, սա՛նը կը լռէր իր երգը, ցուրտէն ընդարմացած թռչունի մը պէս, սառած ճիւղին ծայրը: Հիմա տնակին դուռը կը բացուէր միտայն բարի գրացիներու ոտքերու թեթև հարուածովը, որոնք իրենց երկու ձեռքերու մէջ կը բռնէին ճերմակ ծրար մը, որ կը բացուէր զաղտնապահ կերպով պղտիկներու աչքերուն առջև, որոնց մթնցած խորքին մէջ թաց ժպիտ մը կը շինուէր և ծրարին տաքուկ պարունակութիւնը կը պարպուէր պղտիկներու պնակին մէջ որ, անօթի բերանի մը պէս, մէկ անգամէն կուլ կուտար զայն:

«Կերէ՛ք, դաւակներս, կ'ըսէր դրացիին ձայնը և փառք տուէք Աստուծոյ. Աստուծո՛ւմ կը հոգայ ձեզ, ինչպէս ճնճուղին ձագերը»:

Սաթենիկ հիմա ութը տարեկան է, Արամ՝ հինգ տարեկան. որբեր են որբացած իրենց փլփլած տնակին մէջ: Արեւին հետ կ'իլլէր Սաթենիկ. մինչ եղբայրը դեռ կը քնանար, աչքերը խփուած աշխարհի ցաւերուն, և սուղուած անուշ երազներու երանութեան մէջ: Գոյը բակը կ'իջնէր հաւերուն թափելու իրիկուան ճաշին փըշրանքները և կ'իլլու մայրիկին այժը: Ամէն ոտաւ թարմ կաթին ամանը և քանի մը թարմ հաւիթներ վեր կը բերէր ան, աղբօրը և իր նախաճաշին համար: Ապա կ'արթնցնէր եղբայրը, կը հագուեցնէր ու կը մաքրէր զայն, մօր մը պէս՝ որուն զուրկութեան քին աղապատանքը կը խօսէր իրեն, այդ դարտըկած տանը մէջ: Տաք կաթին մէջ կը թաթխէին իրիկուան հացին մնացորդը, ու այդ պահուն Սաթենիկ ի՛նչ անպատու ուրախութեամբ կը տեսնէր պղտիկ աղբօրը թաց պատանեւրով ուռեցած թուշերը, որուն բերնին անկիւններէն յաճախ վար կը սահէին ճերմակ ալիքները կաթին, մօր մը լեցուն ստինքները կուշտ ու կուռ քամոյ երախայի մը պէս: Սաթենիկ միշտ կանուխ վար կը դնէր իր զգալը, աղբօրը լափելու տեսնելու հրճուանքով և իրեն այնպէս կը թըռուէր որ աչքերովը կը տեսնէր ամէն օր անոր հասակ առնելը: Արամ կ'ուտէր թէ չէ, ու շնացողի աճապարանքով կը թըռչէր փողոցը, իր ընկերներուն մօտ, որոնք արեւին անդրանիկ անուշ ճառագայթներուն մէջ, մաղերնին հովին տուած, կը վազէին,

կը հեային, կը քրտնէին, առտուն բացուող շողոտ ծաղիկներու երանգներով:

Օրերը կը սահէին այսպէս այդ երկու որբերուն արագ աճող կեանքին վրայ. դրացիները կը շարունակէին բարի ըլլալ իրենց. գերեզմանը պառկող սիրելիներու Աստուծո՛ւմ կը հոգար միշտ զիրենք, և բանի մը պակասը չէին զգար իրենց շուրջը: Սաթենիկ տունը վեր աղջիկ մըն էր. դրացիները և ամէն տեսնող կը սիրէին զայն: Տունը մաքուր ու կոկիկ կը պահէր, իր ու աղբօրը լաթերն կը կարէր, կը կարկտէր, և եղբօրը որբ ըլլալը չէր գիտցըններ. և ինչո՞ւ որբ ըլլար, կ'ըսէր ինքնիրեն, քանի որ իր մեծ քուրիկը ունէր, մօր մը բոլոր գործովը և հօր մը առնական ուժովը զինուած: Ան, տունէն դուրս, կը տեսնուէր յաճախ փողոցին մէջ, փէշերը ժողուած և ձեռքերը սոթտած, երբ մօտիկ դրացի մը իր աղտոտները կը թըռչէր տաշտին մէջ, դրան շնորհուն քով, և կամ փուռը, հոցին տաշտին քով, երբ ուրիշ մը իր տունին հացը կ'եփէր: Ու ամէն անգամ, թեւին տակ բան մը ծրարած տունէն ներս կը մտնէր, տաք հաց մը կամ փխտէ մը, և կամ պնակ մը կերակուր, զոր իրեն կուտային դրացիները, իր օգնութիւնը փոխարինելու համար:

Արամը կը մեծնար ու կը զօրանար, երեսին վրայ կարմիրներ կը բացուէին: Արդէն սկսած էր ան թաղեցի տղոց հետ վարժարան երթալ, իր քովէն կ'ստանար զիրքին ու տետրակներուն պայուսակը: Իրկուշը, ճաշին վերջ, ճրագին դիմաց անցած կը կարդար իր օրուան դասերը, կը գրէր ու կ'աւրէր, մինչ քոյրը իր կարկուտով զբաղած՝ կ'ըլլար և այն ատեն, քրոջը ձեռքերուն մէջ տեսնող աւելի արագ կը շարժէր, ոտոտտուն պարի մը կայթիւններով:

Որբացած այդ տունը կը չննար օրէ օր, սուգի և սրտաղոցի սեւերը կը ծակէին նոր շինուող կեանքին տաք շողերը:

Սաթենիկ հիմա տասներկու տարեկան թուխ գեղեցիկ աչքերով, հասակ առած առողջ աղջիկ մը եղած էր. աշխատութիւնը և մայրական գործի վեղումը սընուցեր էին զայն: Գիւղին երիտասարդներու աչքերը հիացումով և համակրութեամբ կը նայէին անոր. մինչ ան՝ գե-

տինը դամուսած աչքերով՝ կ'աշխատէր տունին մէջ կամ գուրսը, մօր մը անձնուիրութեամբ և անսպառ կորովով:

Ինչ աղուոր տունի սին մը կ'ըլլայ, կ'ըսէր ամէն բերան, անիկա աղջիկ չէ, մայր մը և տանտիրին մը ծնած է:

* * *

Մօտիկ գրացի մ'ունէին անոնք, որ մասնաւոր հոգածութիւն և գուրգուրանք կը ցուցնէր իրենց: Ամէն օր, երբ Արամ գարոց մեկնած կ'ըլլար, և Սաթենիկ իր տունին գործերը և ժողովրդուքը աւարտած՝ կ'ըսէր անոր. «Աղջիկ, ինչ կ'ընես տունին ներսը մինակ, բերուկի պէս, գործդ ա՛ռ մեզի եկուր»:

Ու Սաթենիկ երբ ուրիշներու օգնելու և ծառայելու հարկին տակ չէր գտնուեր, կարկտուքը կ'առնէր, կ'երթար գրացիին տունը: Դրացին, Հոսոփ խաթունը, հիմա մէկ հատիկ տղայ մը ունէր — Խաչիկը, ընտանիքին ամէնէն պղտիկը. աղջիկները աչքը գլուխ ըրած, շնորհքով տուներու մէջ հարս զրկած էր: Հիմա իր բոլոր հոգին ու սիրտը կեդրոնացուցած էր տղուն վրայ, որ հօրը հետ արգէն սկսած էր աշխատիլ անոր գործի խանութին մէջ: Դրացին գլուխ գլխի այդ խօսակցութիւններու ատեն հարազատ զաւկի մը սիրով կը նայէր անոր, երեսը կը նայէր ու չէր կշտանար: Յաճախ կը խօսէր իր տղուն վրայ, բառ չէր գտնէր գովելու համար անոր պոյը, պօսը, ձեռքին ճիւղները, և կ'աւելցնէր իր ամէն փափաքին հասած մօր մը հպարտութեամբ. «Ա՛լ հայրը ձեռքը բանի չի գպցներ, ամէն գործ Խաչիկիս ձգած է. Խաչիկիս ալ Աստուած արեւ պահէ, ձեռքէն բան չի փախիր, ճիւղերի մատներ ունի. չօճուզս, պղտիկ պղտիկ պապայի գործ կը տեսնայ, աչքերս միշտ ճամբան էս»:

Սաթենիկ կը ճանչնար Խաչիկը. աղուոր, կայտառ և գործունեայ երիտասարդ մըն էր, և մօրը ըսածներուն իրաւունք կուտար, թէ և գիտէր որ մօր մը աչքերը միշտ աւելին կը տեսնային իր զաւկին վրայ. բայց իրաւ ալ Խաչիկ աշխատասէր տղայ մըն էր. «Զաւկիդ խերը տեսնաս». կ'ըսէր Հոսոփ խաթունին: Բայց իրեն այնպէս կուգար որ այդ կինը լեզուի ծարր բան մը ունէր իրեն ըսելու, բայց կը ծամ-

ծըմէր: Սակայն Սաթենիկ կը կարդար անոր հոգիին մէջ բոյն գրած մտածումն ու փափաքը և ստիկա որչափ ալ ժպտէր իր աղջկայ երեակայութեան, բայց իր միտքը ամբողջովին Արամը գրաւած էր, կարծես Արամը այնքան ընդարձակ ըլլար որ ուրիշ տրամադրելի տեղ չի թողուր իր մըտածումներու ոլորտին մէջ: Եւ ինքն ալ, այդ խօսակցութիւններու ատեն, կը բացազանչէր շատ անգամ. «Ա՛խ, մէյ մը Արամս մեծնար, հօրը տեղը բռնէր, անոր օճախը չէնցնէր, ա՛լ ինչ կ'ուզէի»: — Կը մեծնայ, կը պատասխանէր Հոսոփ խաթուն. իրաւ որ Արամը թոստուն կը լմանի. ով չէ մեծցիր. Արամը մինակ քուկդ չէ, մերն ալ է:

* * *

Յուլիսի մէջերն էր. տաքը կը ճնշէր երկինքէն կարմրած երկաթի ծանրութեամբ. ծաղիկները իրենց գլուխները կախեր էին. ծառերը արձանացեր էին իրենց ոտքերուն վրայ, կարծես քար դարձած. թռչունները հոծ ու խիտ թառուածներու խորքը խշկէր էին հողին զովութիւնը փնտռելով. ջուրերը կը խաչէին փոսերու մէջ. արտերուն հողը պարարտ բացուած լայն կղակներով կը յօրանէր:

Սաթենիկ, այդ օրը բոպիկ ոտքերով և մերկ բազուկներով, իրենց լաթերը թրջեր, լուացեր էր իրենց բակին մէջ, և արեւին կախեր էր ու ներս կ'առնէր, երբ զուրսը քալող ոտքերու ծանր աղմուկ մը ականջին հասաւ. իր Արամն էր, որ իր ընկերներու օգնութեամբ հաղիւ տուն կ'իյնար: Դող ելած, ինչ կայ պոռալով, վաղեց և եղբայրը տեսնելով ընկերներուն բազուկներուն մէջ քաշկուտուած գրեթէ դիակի մը պէս՝ վերցուց զայն իր զօրաւոր բազուկներու վրայ, և տարաւ հանգչեցուց սենեակին մէջ գետնի վրայ, գլուխը բարձին դրած. — հիւընդցաւ, ըսին ընկերները, բան մը չէ, կ'անցնի Աստուծամով, պէտք եղաւ տուն բերիլ զայն: Սաթենիկ, յուզումը ծածկելով, դողահար ու աճապարանքով փոքց անկողինը և պառկեցուց զայն:

Արամին գլուխը կրակներու մէջ էր. աչքերը արիւնի քալեր էին, քունքերուն զարկերը կը համրուէին ու կարծես կը լըսուէին: Սաթենիկ քացախը պաղ ջուրին

խառնելով կը դնէր գլխուն ու ճակտին, որ կրակի վրայ եփող ամանի մը պէս կը շոգիւնանար: Եւ տազնապիլ զողերով կ'ըսէր. ի՞նչ եղաւաղորս, այնքան առողջ կերեար այս առտու: Արամ աչքերը խփած, կը հեարմիայն, խօսելու ուժ չունէր. սրտիկը կարծես կտորած էր: «Վա՛խ, անուշիկ աղբարս, կ'ըսէր Սաթենիկ հեծկտալով, կարծես բոլոր արիւնը գլուխը լեցուեր է»:

Օրեր տեւեցին այս հիւանդութիւնը և տենդը, և Սաթենիկ ապրեցաւ անձկութեան անպատմելի ժամեր. չուարած ասդին անդին կը վազէր, դեղ-գործման փնտռելով. ալ խոտ չմնաց որ չփորձէր, հրնարք թողուց որ չընէր: Հիւանդը օրէ օր ետ կ'երթար, կը հրածէր: Եկաւ տտեն մը որ սիրուն Արամը չէր ճանցուի որ անկողնին մէջ. Սաթենիկին բերանը չէր բացուեր հացի պատու մը ծամելու համար. թուրն ու բերանը չորցեր էր, գիշերը քուն չունէր. ի՞նչ կրնար ընել, ա՛խ, Աստուած, իր եղբօրը կեանքը փրկելու համար: Կ'աշխատէր ու կ'աղօթէր, և խոր գիշերուան մէջ մինակ մնացած հիւանդին հետ որ ալ կորսնցուցած էր ինքզինքը, և կը զառանցէր միշտ, վերջին ապաւէնի մը պլլուելու յուսահատական ճիգով, աչքերը աւիքին բարձրացուցած կը մրմնջէր. «Ա՛խ Աստուածամար, անուշիկ Աստուածամարս. լսէ ինձի, օղորմէ ինձի կամ անմեղուկիս, զիս մինակ մի՛ թողուր աշխարհի վրայ. ինձի պահէ իմ անուշիկ աղբարս. դեռ այնքան մատղուկ է, այնքան գեռատի. ի՞նչ ընեմ ես ապրիլը առանց անոր, եթէ պիտի չապրի ան, առաջ իմ հոգիս ա՛ռ, ա՛խ, պատրաստ եմ մեռնելու. բայց ի՞նչ պիտի ըսեմ հայրիկիս և մօրկանս: Աստուածա՛մար, օղորմէ մեղի, մի՛ դարձնէր մեր արդէն պարպուած տունը»: Եւ կ'աղօթէր ու կուլար, և բուռնցքները ջլապիլի կը գոցուէին կուրծքին դէմ, կարծես ձեռքերու մէջ պահած թանկ բան մը թող չտալու յուսահատական ճիգով:

Աստուածամարը լսեց անոր աղօթքը. սրտադողի չորս շարաթներէ վերջ, հիւանդը բացաւ աչքերը, հաւած թուշերը և փոսը ինկած աչքերը ցաւագին ժպիտով մը կծկեցան ու շողացին: Տենդը իջաւ: Սաթենիկ ուրախութենէն խելայեղ՝ կը համբուրէր, կ'ուտէր կարծես աղբօրը աչքերն

ու երեսը, ձեռքերը կ'առնէր ձեռքերուն մէջ. իր կեանքէն բան մը հոսեցնելու համար կարծես անոր սպառած մարմինին մէջ:

Արամ անցուցած էր հիւանդութիւնը, բայց դժբախտ ճակատագիրով մը դատապարտուած էր անկողնի մէջ անցնելու իր կեանքին մնացած օրերը. մէջքէն վար չէր բռնէր, անդամալոյծ էր:

Սաթենիկ կը զգար իրենց տունը հարուածող աղէտքին բոլոր ծանրութիւնը, եղբայրը պիտի ապրէր ողջմեռ, մեռնելէ աւելի սոսկալի բան մը, թաղումի սպասող մեռելի մը պէս: Սակայն, արցունքները որ կը հոսէին այտերէն վար, կը խմէր զանոնք, սիրտէն մինչև կոկորդը բարձրացող վիշտը կը կլլէր, աղբօրմէն տեսնուելու վախով: Ինք աղբօրը կեանքը ուզած էր սակայն. և հիմա այդ կեանքը բանտարկուած կը գտնէր այդ գիակին մէջ, և որոշեց, ժպիտը դէմքին ապրիլ և երջանկացնել իր դժբաղդ եղբայրը:

Արամ, սակայն, ա՛լ հին տղան չէր, զուարթ ու կայտուն. փոխուած էր բուրբոյին, և թախիծի ու տրտմութեան մնայուն վարագոյր մը քաշուած էր անոր պայծառ աչքերուն խորը. «Բուրիկ, կ'ըսէր ան, երանի թէ մեռած ըլլայի. եթէ ասանկ պիտի ապրէի, չէր արժեր ապրիլ այս կեանքը. որչափ դժբաղդ ըրի քեզ, ա՛խ, մեռնէի», կը գոչէր. սիրտը բերանը բերելով: «Մի ըսեր, անուշիկս, կը պատասխանէր քոյրը, մեղք կը գործես, ես շատ երջանիկ եմ, քանի որ աչքերուդ արեւը կը բացուի ամէն առտու իմ նայուածքիս դէմ, քու ապրիլդ ինձի կեանքէն»:

Հոռոփ խաթունը կ'երթար կուգար, կը մխիթարէր Սաթենիկը և ուժ կուտար անոր. «Շօգ մի ընէր, ետուրս, Աստուած ասանկ կամեցեր է, հոգ ընելով, տէրտի տէր կ'ըլլաս. Աստուած ամէնուն ալ խաչ մը տուած է, աս ալ քու խաչդ է, լեղի է, բայց Աստուած մենձ է»:

Այս եղբրական գէպքերէն երկու տարի վերջը՝ օր մը, երբ Սաթենիկը իր դրան առջևը կ'աւելէր, Հոռոփ քուրուկը մօտեցաւ իրեն, հիւանդը հարցուց, ասդին անդին խօսքեր, վերջապէս. «Սաթենիկ, աղջիկս, ըսաւ անոր, մեղք ես, անուշիկս, փորձանքը կուգայ մեղի, բայց Աստուած խելք տուած է մարդուս, հայրիկդ (իր ա-

մուսնին ակնարկելով) գիշեր ցերեկ վրադ կը մտածէ. «Ի՞նչ պիտի ըլլայ աս խեղճ աղջիկը», կ'ըսէ, բան մը կը խորհի, կիւճիդ չի գայ, ամա, եաւրուս, աղէկութեանդ համար է. «Արամը հիւանդանոց գնելը ամէնէն բարի բանն է, կը խորհի, հոն շատ լաւ կը նային, իրեն ալ ոտքը կ'արձըկուի. մինչեւ ե՞րբ ասանկ. իրեն ալ բարի խըս-մէթ մը կ'ըլլայ, և երկուքն ալ կը շահուին»: Եւ ինչի համար գէշ չէ մարդուս խորհածը. իրաւ որ սիրտը շատ բարի է, մեղք ես, օրերդ ախոյ՛ ու սեռով պիտի անցնին»:

Սաթենիկին գլուխը կախ մնաց իր դրացիին այս խօսքերուն վրայ. և աչքերը արցունքէն պղտորած, ըսաւ տնոր. «Մայրիկ, շատ շնորհակալ եմ բայց չեմ կրնար ընել այդ բանը, աղբորս մէկ երկու օրուան շտապութեան հիւանդ չէ. ես առանց եղբորս կուշտ հաց չեմ կրնար ուտել. չըլլա՛ր, չըլլա՛ր, հիւանդանոցը տունս է, ես եմ անոր հիւանդապահուհին. գիտեմ, թերեւ ինձմէ աղէկ նային, բայց ես առանց եղբորս չեմ կրնար ապրիլ»:

* * *

Երկար տարիներ անցան այդ օրէն. Արամ պառկած է միշտ անկողին մէջ. Սաթենիկ հիմա ճմլթկած ու փոթաւած պառաւ մըն է, մագաղաթի չորութեամբ. ոսկորները կը համրուին: Եղբայրը, Արամ, ցերեկին միշտ բաց մնացած դրան զիմաց, անկողին խորէն, դուրսի արեւին կը նայի. մազերը, մօրուքը ճերմկած ծերուկ մըն է ան, երեսները թոռած ու կախուած. կը նայի աչքերուն տակէն, իր պառուած քրոջը. ա՛խ մը դուրս կուգայ իր հաստըցած շուրթներէն, և կ'ըսէ յաճախ ինքնիրեն. «Վա՛խ, ինձի համար մըլտաց քուրս»:

Սաթենիկ միշտ դուարթ, միշտ ժըպտուն, միշտ ժիւր, եղբորը տմէն պէտքերուն կը հասնի, և իր առանձնութեան մէջ միշտ կ'աղօթէ սա. «Ա՛ստուածամար, փառք Բեզի, ներէ՛ մեղաւորիս, աղօթքս լսելի, աղբորս ինձի ձգելի. մէկ աղօթք մըն ալ ունիմ Բեզի. Աղբորս միշտակ մի՛ ձգեր, ձեռքովս հողը գնեմ դոն, և անկէ հտք միայն ես ալ վար գնեմ կեանքիս այս ծանր բեռը. հօգիւդ դուրպա՛ն, Աստուածամար»:

Երուսաղիմ

Գ. Մ.

Խ Ո Ւ Ն Կ Ը (*)

Բ.

Խուճկը՝ pus Ազաւ Կարողիկ Եկեղեցւոյ

Հասկնալի է որ երբ Եկեղեցի մը պատշաճօրէն օծուած և նուիրագործուած է, և սուրբ պաշտամունք ու արարողութիւնները կանոնաւորապէս տեղի կ'ունենան հոն, ասանկ Եկեղեցի մը տպաստանարան մըն է արդէն առօրեայ կեանքի հոսանք ու պայքարներէն և հասարակտեղիք մտահոգութիւններէն ու մտածումներէն յոգնած և ուժասպառ մտքի մը, տառապած հոգիի մը համար. որովհետեւ անոր մթնոլորտը խաղաղութեան և անձնութեան թրուածացումներով բնականօրէն ըլլալով միշտ բարեբար աղղեցութիւն մը կը գործէ մարդուն վրայ: Սակայն և այնպէս, օրէ օր հոն եկող ժողովուրդը իրեն հետ կը բերէ նաեւ իրեն անհատական մտահոգութիւն և նեղութիւններէն մաս մը. անոնց միտքերը լեցուած կ'ըլլան արտաքին աշխարհի վերաբերեալ տեսակ տեսակ մտածումներով ու խորհուրդներով:

Սոյն խորհուրդ և մտածումներու համար չենք կրնար ըսել թէ անպայմանօրէն գէշ և անբաղձալի կ'ըլլան, սակայն չենք կրնար նաեւ ըսել թէ բնոյթով կրօնական կ'ըլլան: Հաւատացեալներուն մէջ կը զտնուի նաեւ այնպիսիներ՝ որոնք ընկճուած են խղճահարութեամբ և այլ պատճառներով: Ուստի փափաքելի է որ Եկեղեցին մաքրագործուի նմանօրինակ թոթապցումներէն, դեռ կանոնաւոր պաշտամունքը չը սկսած:

Ուրեմն, լաւ է որ պաշտօնէութիւն և դպիրները կարգով ու կարգապահութեամբ եկեղեցի մտնեն և զրաւեն իրենց տեղերը: Իսկ աւելի լաւ կ'ըլլայ երբ սոյն կանոնաւոր և կարգապահ մօտքը լուրջ թափօրի մը ձեւը առնէ. որովհետեւ ասով մաքրագործումի նախնական քայլերը առնուած կ'ըլլան և ժողովուրդը զիւրութիւն ստա-

(*) Տե՛ս ՍԻՌԵՆ, 1930 Դեկտեմբրի թիւը, երես 391: Նախորդ Ա. մասը Le Coté Occulte de la Franc-Maçonnerie գրէԼԵ Էր. այս Բ. մասը բաղուած է The Science of the Sacraments անուն գրէԼԵ:

ցած կ'ըլլայ ինքնամիտփութելու, միտքը հանդարտեցնելու և ուշադրութիւնը պաշտամունքին վրայ կեդրոնացնելու:

Այս աշխատանքը դիւրացնող մասնէն արժէքաւոր ազդակներէն մէկը խունկն է. որովհետեւ անկիւս քահանային կամ եպիսկոպոսին կողմէ նախապէս օրհնուած ըլլալուն, արձակուող մուխը մաքրող և վերացնող ազդեցութիւն մը կը տանի ուր որ թափանցելու ըլլայ: Եպիսկոպոս մը թափօրով անցած պահուն իր օրհնութիւնը կը տարածէ ժողովուրդին վրայ խաչի նշանով: Քահանային վրայ չի ծանրանար այս պարտականութիւնը. սակայն աս ալ կրնայ մեծապէս օգտակար հանդիսանալ հաւատացեալներուն, երբ թափօրով քալած պահուն իր միտքը զօրաւոր կերպով կեդրոնացնէ խաղաղութեան գաղափարին վրայ, և սերտագին փափաքի որ ժողովուրդը մասնակից ըլլայ Աստուածային խաղաղութեան (երես 26-28):

Ասկէ յետոյ կուգայ Սեղանը խնկարկելու գեղեցիկ արարողութիւնը, և հոս պէտք է պղտիկ բացատրութիւն մը: Այս սովորութիւնը մեզի հասած է Եկեղեցւոյ առաջին օրերէն: Որիզենէս հայրապետը կը խօսի այս մասին: Խիստ խմաստալից է խունկի գործածութիւնը. ան կը ծուռայէ իրր խորհրդանշան պատուելու նաև իրր մաքրիչ: Կը բարձրանայ Աստուծոյ սոջն և իրր ժողովուրդին աղօթքներուն և նուիրումին խորհրդանշանը. կը տարածուի Եկեղեցիին մէջ իրր խորհրդանշանը Աստուծոյ շնորհներու քաղցրութեան: Կը մատուցուի իրր յարգանքի նշան, ինչպէս որ սովորութիւն էր աւելի հին կրօնքներու մէջ: Կը գործածուի նաև մաքրագործումի որոշ և յըստակ գաղափարով: Առ այս քահանան անոր կը հաղորդէ սուրբ ազդեցութիւն մը այն նպատակ կամ պաշտօնով՝ թէ ուր որ թափանցէ անոր հոտը, ուր որ երթայ անոր օրհնուած մասնիկներէն ամենափոքր մէկ հատիկը, պէտք է հոն տանի խաղաղութեան և մաքրութեան նշանակութիւն մը և ի բաց վանէ բոլոր աններդաշնակ մտածում և զգացումները:

Առանց օրհնուելու իսկ լաւ է խունկին ազդեցութիւնը, որովհետեւ ան կը բաղկանայ ուշադրութեամբ ընտրուած խէժերէ, որոնց թոթափումին աստիճանը թէև կա-

տարեկապէս կը ներդաշնակուի հոգեկան և ջերմեռանդութեան թոթափումներուն հետ, յայտնի կերպով ներհակ է գրեթէ բոլոր ուրիշ տեսակ թոթափումներու: Մաքրիչ ազդեցութիւնը կը զօրացնէ միայն անոր բնական յատկութիւնները, և պարագային համեմատ ալ անոր կը հաղորդէ մասնաւոր ծփանքներ: Ինչ որ ալ ըլլայ միշտ փափաքելի է անոր գործածութիւնը կրօնական արարողութիւններու առընթեր: Ծանդանի փայտը (sandal wood) ևս ունի այն յատկութիւններէն մեծ մաս մը: Վարդի իւղին հոտը լաւ կ'ազդէ մարդուն վրայ, թէև բնոյթով բոլորովին տարբեր է:

Սունկի տեսակները հարիւրէ աւելի են, և բազկացնող իւրաքանչիւր տարր մասնաւոր կերպով մը կ'ազդէ մարդուն մարմններուն (ֆիզիքական և ոչ-ֆիզիքական, քրոմ.) վրայ: Ինքնին գիտութիւն մըն է անուշահոտութիւններու պատրաստութիւնը, և թէ՛ բարի և թէ՛ չար ազդեցութիւններ կրնան հրաւիրուիլ անոնց միջոցով: Եկեղեցիներու համար պատրաստուած գրեթէ բոլոր խունկերը լայն համեմատութիւնով կ'ընդունի և լիբանոս կը պարունակեն, որովհետեւ փորձառութեամբ հասկցուած է որ ասոնք թէ՛ հաճելի և թէ՛ ազդեցիկ են: Կնդրուիլ զօրաւոր մաքրագործիչ մըն է. ան կ'տրուի կերպով կը վանէ ամեն տեսակ կոշտ ու անմաքուր խորհուրդներ, և անհրաժեշտ է մասնաւորապէս այն տեսակ Եկեղեցիներու համար, ուր կը յաճախեն բաւականաչափ զարգացում չստացած անհատներ: Հանգարտաբար այն հատներէ բաղկացած համայնք մը ունեցող պղտիկ Եկեղեցիներու համար պէտք են տարբեր բաղադրութիւններ որպէս զի ամենալաւ արդիւնք ձեռք բերուի:

Անձնուիրութեան յատուկ խէժը լիբանոսն է: Ասոր հոտը ազդեցութիւն կ'օգնէ նշուիրումի ոգւոյն զարթնումին ուր որ կարելի է, եւ սոյն ոգին կը զօրացնէ երբ պղտի նշոյլ մը կամ սկզբնաւորութիւն մը կայ արդէն:

Այս երկու խէժերու չափաւոր խառնուրդ մը կը բաւէ գործնական նպատակներու համար, և կրնայ իրր հիմ նկատուիլ երբ պէտք ըլլայ մասնաւոր յաւելումներ ընել մասնաւոր նպատակներու համար:

Երբ բուրվաորը և խնկամանը մօտենան, պատարագիչը զգալով մաս մը խուճկ կը դնէ բուրվաորին մէջ և կ'օրհնէ ըսելով՝ «Յորհուրս Անով որու փառքին համար պիտի ալրուիս: Եթէ եպիսկոպոս մը կոյ եկեղեցիին մէջ, աւելի լաւ է որ անկաօրհնէ խուճկը, արուած ըլլալով որ եպիսկոպոսը քիչ մ'աւելի ոյժ կ'ընայ հաղորդել անոր քան ինչ որ կ'ընայ ընել քահանայ: Խուճկի օրհնութեան պահուն ամենայաւ նպատակը որուն վրայ միտքը պարտի կեդրոնանալ, այն է թէ անոր ծովը ճամբան մաքրէ, թափանցէ ամենուրեք, եւ ներգաշնակէ ու հոգեկան ուղղութիւն մը տայ, քննադատէ ինչ բանի որ հանդիպելու ըլլայ: Խուճկը օրհնելու ատեն ես մտովի կը մաղթեմ որ անկաօրհնէ Տիրոջ ճամբան» (*):

Յաճախ կը հարցնեն մեզ թէ աւելի լաւ չ'ըլլար խնկամանին ամբողջ պարունակութիւնը օրհնել միանգամայն, փոխանակ զործածուելիք մասը օրհնելու շարունակ: Եւս պարագային մէջ խուճկը այդչափ ազդեցիկ չ'ըլլար, արուած ըլլալով որ հաղորդուած մագնիսական ոյժը երկար ատեն չի կ'ընար մնալ խէժերու վրայ ինչպէս որ կ'ըլլայ մագնիսացուած կամ օրհնուած թանկազին քարերու պարագային: Ուստի լաւ է որ խուճկը օրհնուի ճիշդ այդ վայրկեանին երբ կը դրուի կրակի վրայ: Որովհետեւ այս կերպով մագնիսականութեան հաղորդուելը կը զուգադիպի խուճկի հալելու ժամանակին հետ, որով աւելի լաւ կը միանայ անոր և հետեւորար աւելի օգտակար կը հանդիսանայ (երես 93-95):

Աղեխանդրիս

ԼՈՒՍԱՐԱՐ

(*) ա. Այս ըստը գրքին հեղինակն է որ Ազատ Կաթողիկ եկեղեցւոյ եպիսկոպոս մըն է: Բ. Ըսել կ'ուզուի որ անանկ ճամբայ կամ մթնոլորտ մը ատեղծէ որպէս զի Տիրոջմէն եկող հոգեկան ոյժը անարգել եւ առանց խղճողոյ հասնի հաւատացեալներուն:

Ծ. Թրգմ.

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՄՍՏՆԱԳՐԱԿԱՆ ՀԵՏՈՉՈՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. ԳՆՆՈՒՔԻՆ և ԳՆՈՒՔԻ. Հատոր Գ. (8. Ղեւոնդ երէց Պատմագիր. 9. Ղեւոնդ երէց եւ Մովսէս Խորենացի. 10. Հայ Բագրատունիներու Տոմարաւոր): Գրեց՝ Հ. Ներսէս Վրդ. Ա. Կիւրեան, Ազգային Մատենադարան, քիւ ձեռ. Վ. Կիւրեան, Միսիրաւեան Տպարան, 1930. Երես 331. Գին 4 Ֆ:

Ստուար հատոր մը, խղճամիտ և մանրազնիւ ուսումնասիրութիւն մը Ղեւոնդի և ատոր ու Մ. Խորենացիի առնչութեան մասին:

Հատորը Ազգ. Մատենադարանի սովորական ծաւալն ունի (12x20 սմ.), մաքուր թուղթի վրայ: Երեք մասի կը բաժնուի. Ա. և Բ. Մասերը — մանաւանդ Բ. ը՝ Խորենացիի և Ղեւոնդ — ամէնէն կարեւորներն են և մեզ աւելի կը հետաքրքրեն, ուստի կ'արժէ քիչ մը ծանրանալ ասոնց վրայ:

Ա. — Ղեւոնդ երէց Պատմագիր

Ղեւոնդ երէց Բ. դարու ժամանակակից եւ ստուգապատու մեր միակ պատմիչն է. անոր գործը շարունակութիւնը կը նկատուի Սերէոսի վերջին գլուխներուն: Համառօտ կը պատմէ Արաբաց արշաւանքները դէպի Հայաստան: Իր պատմութիւնը գրած է Շապուհ Բագրատունի իշխանին հրամանով. ատոր համար է որ մեծ համակութիւն ցոյց կուտայ Բագրատունեաց տոհմին հանդէպ և ընդհակառակը, յանդիման, հակահրութիւն: Մամիկոնեան նախարարութեան հանդէպ, որոնք Բագրատունեաց հակառակորդները կը նկատուէին:

Ղեւոնդի պատմութիւնը կ'ընդգրկէ 640-790, 150 տարուան դէպքերը, զորս երկու նուագով գրի առած է. նախ՝ 774-ին, մինչև այդ թուականին պատմութիւնը (Ա-ԼԳ, ԳԼԽ), ապա մնացեալը՝ 790-ին:

Հ. Ն. Ալիշանի գովասանքները՝ Ղեւոնդի պատմութեան մասին՝ քիչ մը չափազանց կը թուին: Կը գրէ. «Հայ ածուխ մէջ նա առաջինն է, Սերէոսէն ետքը, որ խելամուտ է պատմագրելու արուեստին, կը կշռէ պարագաները հասուն դատողութեամբ և կը ներկայացնէ դէպքերը համառօտաբօս, ստուգաբան, իրապատշաճ, պատկերաւոր և վայելուչ արտայայտութեամբ» (էջ 104):

Ղեւոնդ՝ իրրեւ ժամանակակից պատմիչ՝ ըստուգապատու է. սակայն իր գործը գրական տեսակէտով և ոճի վայելչութեան կողմէ շատ ետ կը մնայ Խորենացիէն: Ահա թէ Դուրեան Ս. ինչ կը գրէ անոր մասին, իր ձեռագիր Հայ Մատենադրութեան Պատմութիւնի մէջ. «Իրրեւ գրական աշխատութիւն մեծ արժէք մը չունի այն, վասնզի իր պարզ ու հետեւի ոճէն կ'ընայ մականբերուիլ՝ որ կը թանկան մեզի ծանօթ չըլանակէն»:

դուրս ապրած պիտի ըլլայ ինքը, իսկ պատմական կամ ժամանակագրական տեսակետով մեծ կարեւորութիւն ունի իր աշխատութիւնը: Թէեւ չէ, Աւգերեան չայլ: Բառգիրքին մէջ Ղեւոնդի ոճը կ'որակէ «յստակ և ընտիր հայկարանութիւն»:

Չ. Ն. Ակինեան կ'ենթադրէ թէ Ղեւոնդ Կ. Պոլիս եղած է (էջ 30), և Յունարէն գիտէ. սակայն, կը կարծենք թէ՝ չափազանցութեան մէջ կ'իյնայ, ինչպէս ինքն ալ կը խոստովանի իր գործին Յառաջաբանին մէջ՝ ըսելով. «շեռագոտութիւններս կարող են զիս չափազանցութեան մէջ ալ դահալիթել» (էջ Ա., նոյնպէս էջ 5.), և «կարելի է որ զո՛ւ եմ պատրանքի» (էջ Բ.): Անշուշտ պատմիչ մը չի կրնար տեսած ու պարտած ըլլալ իր պատմած և նկարագրած բոլոր տեղերը. լուսի, քնամի հայւն, ակնատեսի վիպաութիւններ չեն միշտ, այլ պատմելու ձև:

Չ. Ն. Ակինեան նախապէս կ'ենթադրէ թէ՝ Օմարի և Լեւոն Խաւարացիի (720-ին) թղթակցութիւնը «հաւանարար Ղեւոնդ անձամբ հայացուց» (էջ 31). և, իրրեւ փաստ, կ'ըսէ թէ Ղեւոնդ գիտէ որ Մեւսեգիոն (յն. Μεσσηγιον) հայերէն կը թարգմանուի Միջերկրեայ (անդ.). սակայն յետոյ կը հրաժարի այս ենթադրութիւնէն (էջ 89): Դուրեւան Ս. կը ծանօթագրէ այդ մասին. «Ղեւոնդի ոճէն կը տարբերի այդ թուղթին հայերէնը, ըլլայ այն թարգմանութիւն, ըլլայ սուտանուն հայ գրիչէ ելած»:

Բ.— Ղեւոնդ Երէց և Մ. Խորենացի

Այս Բ. մասը՝ որ գրքին կէսէն աւելին կը գրաւէ՝ ամէնէն կարեւոր մասն է գործին, և մեզ մօտէն հետաքրքրող, վասնզի Մ. Խորենացին մեր Ընծայարանի աւարտահաճուն էր: 1930-ի սկիզբը արդէն լմնացուած էինք մեր գործը՝ երբ Անահիտի մէջ (նոր շրջան, Ա. Տարի, 1929. Թ. 4, էջ 67-77) լոյս տեսաւ Չ. Ն. Ակինեանի յօդուածը «Մ. Խորենացեայ ժամանակի ու անձնաւորութիւնը» վերնագրով: Այս ուսումնասիրութեան եղբայրացութիւնն էր՝ թէ Մ. Խորենացին այլ անուամբ (alias) Ղեւոնդ Երէց պատմագիրն է, և գրութեան թուականը կը զնէր 790—810-ին: Մենք լուսահոգի Դուրեան Ս.ի կարծիքը հարցունքին այս մասին. ան իր գիտնականի վերապահութեանը պատասխանեց. «Սպասէ տեսնենք, շատ նոր բան ըստած է. սակայն քիչ բան ճիշդ ելած է»: Անշուշտ անիկա կը դրաղէր այս խնդրով և եղբայրացութեան մը պիտի յանդէ՞ր՝ մանաւանդ երբ Չ. Ն. Ակինեանի խոստացուած ընդարձակ ուսումնասիրութիւնը լոյս տեսնէր Համլէտ Ամսթրայի էջերուն մէջ: Դուրեան Ս. ատոր չտպասեց, երկինք տալաւ. իսկ մենք այսօր այդ ուսումնասիրութիւնները ամփոփուած կը տեսնենք այս հատորին մէջ, որոնց մասին կ'ուզենք քիչ մը աւելի խօսիլ:

Անահիտի վերջին միացեալ թիւին մէջ Պ. Դառնիկ Ֆետիկեան և Արշակ Զօպանեան — կարող քննադատներ — արտաբերելի եւ վիճելի կը նկատեն Չ. Ն. Ակինեանի նոյնացումները՝ (Ղեւոնդի և Մ. Խորենացիի, եղբիւնի և Սինա Լեւոն

րան ճգնաւորին)։ Վերջինը կը գրէ. «Խորենացի շատ մեծ գրագէտ մըն է Ղեւոնդի նիւար անձնաւորութեան մէջ սեղմելու համար, և եղբիւնի լեզուն անհնար կը թուի որ Սինա լեւոն ճգնաւոր մը գրեր է է. դարուն» (Անահիտ Բ. Տարի, թիւ 5-6, էջ 173 Բ.):

Մ. Խորենացին մեր հին մատենագիրներուն մէջ ամէնէն շատ քննութեան և ուսումնասիրութեան առարկայ եղած է. և սակայն անոր առեղծուածը զեռ բոլորովին չէ լուծուած:

1890ական թուականներէն սկսեալ կարբիւր և ուրիշ հայ և օտար հոյ մը բանասէրներ վերջապէս հաստատեցին՝ թէ Խորենացին Ե. դարու հեղինակ չէ, այլ՝ Բ. դարու, (հոս կարելի չէ թուել մի առ մի այդ փաստերը): Բայց Մ. Խորենացիի և Ղեւոնդի կապակցութեան կամ նոյնութեան մասին ոչինչ ըստած էր մինչեւ այժմ, միայն Գ. Խալաթեանց իր ուսերէն ուսումնասիրութեան մէջ ըսած էր՝ որ Խորենացիի Ողբը Ղեւոնդի բանագրութեան է, տարուելով այն տեսութիւնէն՝ թէ Խորենացին միշտ բանաբաղ է, երբ ուրիշ մատենագիրներու հետ նմանութիւններ ունի: Եւ ահա՝ Չ. Ն. Ակինեան կուզայ փաստելու թէ Ողբը Ղեւոնդի պատմութեան մաս կը կազմէ, և զեռ աւելի յառաջ երթալով, կ'աւելցնէ՝ թէ Խորենացին և Ղեւոնդ միեւնոյն անձն են: Չ. Ն. Ակինեանի քննութեան եղբայրացութիւնը հետեւեալն է. — Ողբը «բովանդակութեամբ անյարիւր» է Խորենացիի պատմութեան և ժամանակին. անոր վերջաբանը չէ, այլ Ղեւոնդի պատմութեան առաջին մասին իրրեւ վերջաբան գրուած է 774-ին (Ա-ԼԳ), և թէ 750—774-ի դիպուածներն են զորս կը նկարագրէ հեղինակը Ողբի հետեւեալ տողերով. «Գառունն երեսոցեայ, ամուսն անձեւայոյց, առունն ձմեռացեայ, ձմեռն սասկիսառոյց, մրկայից, յերկարացեալ, հողմք բբարաբք, խորշակարբք, արտահաւակք, ամպք հրնկէցք, կարկտածուք, անձիք անժամանակք և անպիտանք, օդք դառնառնէք, եղմնարկուք. ջրոցն առաւելուն անօգուտ և անպղծն անհնարաւոր. երկրի աներրութիւնք պտուղք, և անաճելութիւնք կենդանեաց, այլ և սասմամունն եւ զղբմունն: Եւ ի վերայ այսր ամենայնի խռութիւն յամենայն կողմանց, ըստ այնմ թէ 2-րդ խաղաղութիւնն ամբարշտաց: Այս տողերը կ'աւելնարկին, կ'ըսէ, 772—3-ին Ասորական Միջագետքի մէջ մասնաւորաբար պատահած զէպքերուն և երկրաշարժին, զոր մանրամասն կը նկարագրեն Սուտ Դիոնեսիոս Թել-Մահարացի, Միքայէլ Ասորի, Ղեւոնդ և ուրիշներ, որոնցմէ մէջբերուածներ կ'ընէ, որոնք համոզիչ կը թուին: Եւ կը յարէ՝ թէ Ողբին ոճը, բառամբերքը հայնեմեծ մանուկութիւն ունին Ղեւոնդի պատմութեան հետ և Ղեւոնդ է Ողբին հեղինակը: 790-ին, երբ Ղեւոնդ իր պատմութեան կցեց 774—790-ի զէպքերը, Ողբը տեղափոխուեցաւ Պատմութեան Բ. մասին վերջը՝ զոյգն փոփոխութիւններով: Ցեւոյ է որ (790—810-ին)՝ երբ նկատուելով որ Խորենացիի պատմութիւնը անաւարտ և առանց վերջաբանի մնացեր է՝ երկրորդ ձեռք մը Ղեւոնդի պատմութեամբ

մեան վերջաբանը փոխադրած է Խորենացիի «Հայոց Պատմութեան» վերջը, այն ատեն մուծուած են մանր փոփոխութիւններ և յաւելուածներ (էջ 181)։

Ողբին մէջ նմանութիւններ կան Խորենացիի Գ. Գրքի 62րդ Գլխոյն հետ. Հ. Ն. Ակինեան զանոնք ուրիշ գրչէ ներմուծուած կը կարծէ՝ անոնց միջև աղբյուրութիւն մը ցուցնելու նպատակաւ, իրրեւ միևնոյն հեղինակի գործերը։ Մենք համամիտ չենք Հ. Ն. Ակինեանին, եւ կը կարծենք թէ՛ արդարեւ անոնց ոճը հեղինակի նոյնութիւն կը ցուցնէ։

Հ. Ն. Ակինեան Ղևոնդի և Խորենացիի պատմութիւններու ոճի տարբերութիւնը կը բացատրէ անով՝ թէ առաջինը երկտասարդութեան գրած է հեղինակը, իսկ երկրորդը՝ ձեռագրեան, հետևաբար զարգացած եւ գրչի վարժ տարիքի մէջ. Ողբն ալ առաջին մասին հետ գրուած է, այսինքն երկտասարդութեան. ուրեմն, ինչպէս կ'ըլլայ որ Ողբը իր ոճի եւ լեզուի բարձրութեամբ ո՛չ միայն Ղևոնդի պատմութեան հետ չի բաղդատուիր, այլ և Խորենացիի պատմութեան է՛ն սիրուն, է՛ն ճոխ ու զեղուն գրուիւն է։

Հ. Ն. Ակինեան 9 կէտերու մէջ նոյնութիւն կը տեսնէ Խորենացիի և Ղևոնդի քով, և զանոնք մանրամասն կ'ուսումնասիրէ։ Ասոնք են. — 1. Նոյնութիւն՝ նկարագրի, 2. Բառագիրտութեան, 3. Մտքերու արտայայտութեան, 4. Գաղափարակցութեան, 5. Այսարագրական ծանօթութիւններու, 6. Դատողութեան և բարոյականութեան, 7. Ժամանակակից պարագաներու, 8. Միտումներու (համակրութեան և հակակրութեան), 9. Մեկնասի (Բազրատունեաց տունէն) (էջ 184)։ Բառագիրտութեան իրրեւ օրինակ ընդարձակ մէջ բերուինք բրած է բազմաթիւ հասարակ բառերու (էջ 188-203). սակայն, ինչպէս ինքն ալ կ'ըսէ. «Ասոնք անշուշտ միայն երկու հեղինակներու առանձնաբնույթի բառեր չեն, և ո՛չ ալ հազուադէպ» (էջ 187), բայց կ'աւելցնէ թէ՛ ուշագրաւ է անոնց ստուար և յաճախակի կիրառութիւնը։ Աւելի պէտք էր Յունարան Դպրոցին կերտած բառերը ցուցնել երկուքին մէջ, որոնցմէ 2 հատ ունի, Բաբելոնացիքն (Ղևոնդ. 20, 114, և Խոր. Բ. 7, Գ. 5, 56, 90) և Վերնագիր (Ղևոնդ 41, Խոր. Ա. 9)։ Եւ Յունարէն նախամասնիկներու վրայ կազմուած ածանց բառերը (ներ, վեր, գեր, զեր, յար, շար, պար, տար և այլն նախամասնիկներով)։

Սովորաբար հին մատենագիրներու իրարմէ ունեցած կախումը ցուցնելու համար կը քննուի եւ նկատի կ'առնուի անոնց նման բառերու կիրառութիւնը. ասիկա միշտ ճիշդ չէ. մանաւանդ ժամանակակից հեղինակներ՝ որոնք յաճախ միևնոյն զպոքոյն աշակերտած են՝ բնականաբար նմանութիւններ կ'ունենան բառագիրտութեան, լեզուի եւ ոճի, առանց սակայն միևնոյն անձն ըլլալու։

Խորենացի և Ղևոնդ երկուքն ալ համակիր են Բազրատունեաց Նախարարութեան եւ հակակիր Մամիկոնեաններու. քանի որ երկուքն

մեկնասն ալ առաջին տունէն է, եւ Մամիկոնեաններ անոնց ախոյեաններն էին։ Հ. Ն. Ակինեան ընդարձակ քննած է այս կէտը, թէ եւ ուրիշներ համամիտ չըլլան իր եզրակացութեան։

Մ. Խորենացիի Պատմութեան մեկնասնը 481-ին «Հայոց Մարզպան» Սահակ Բազրատունի ատպետը չի կրնար ըլլալ անշուշտ, քանի որ այլեւ բացարձակ և ընդունուած իրողութիւն է՝ թէ Խորենացին Ե. զարու Մատենագիր չէ, այլ՝ Բ. զարու։ Ուստի պէտք է այդ զարուն մէջ փնտռել անոր մեկնասնը։ Հ. Ն. Ակինեանի եզրակացութիւնն է՝ թէ ան 806—816-ին «Անձակացեաց երկրին» այսինքն կործայր Նահանգին ընդարձակուած սահմաններուն տէրը Սահակ Բազրատունին է» (էջ 286)։ Եւ թէ Խորենացիի Պատմութիւնն ալ այդ թուականներուն գրուած է, մօտաւորապէս 810-ին, հաւանաբար այդ իշխանին արքունիքը՝ Կանգուար բերդին մէջ (անդ)։

Դաւով Մ. Խորենացի յորջորջման. Տարսնի Խորնի կամ Խորնի գիւղի անունէն չի կրնար Խորենացի կազմուիլ, միայն Խորն (Խորն, — գ. ինչպէս Աթէնք՝ Աթենացի) կամ Խորեն բառերէն կ'ընայ շինուիլ, և սակայն այդ անուններով վայր մը ծանօթ չէ պատմութեան մէջ։ Ուրեմն պէտք է ուրիշ բացատրութիւն մը գտնել. և Հ. Ն. Ակինեան երկու բացատրութիւն կուտայ, կամ Առք. Խորն (= խմաստուն, հմուտ), Խորն (= խուրն = ընթերցող) [եփրմ խուր] բառերէն, եւ կամ «որ ընդ խորս էանց Պատմութիւն Հայոց» խօսքերէն (էջ 281), այս վերջինը քիչ մը քմահաճ մեկնութիւն կ'երևի (ինչպէս Խորենացին Արծրանիները կ'ստուգարանէր Արծիւ — ունիւ, Գնունիներ՝ զինի — ունիւ և այլն)։ Բայց, իրրեւ վճռական խօսք, կ'ըսէ, չյամենայն զէպս բառախաղ մը պէտք է ենթադրել «Խորենացի» յորջորջման մէջ, քան տեղւոյ անուն» (անդ)։ Մովսէս անունն ալ կը բաղդատէ Մովսէս Մարգարէին հետ, ան իսրայէլի ծննդաբանութիւնը պատմած է, Խորենացին ալ «Հայոց Մեծաց»։

Հ. Ն. Ակինեան կը խոստանայ Խորենացիի մասին առանձին գրել։

* *

Գ. Մասը (գրեթէ 40 էջ) Հայ Բազրատունիներու տոհմածառն է, իրրեւ կարեւոր Խորենացիի և Ղևոնդի ուսումնասիրութեան և անոնց մեկնանասներու ճշգրտման համար։

Հ. Ն. Ակինեանի աշխատութիւնը խզճամիտ և տքնաջան ուսումնասիրութեան ու պրպտումներու կնիքը կը կրէ, թէ եւ, երբեմն, յանդուգն եզրակացութեանց կը յանգի։

Այս կարեւոր խնդրի մասին (Խորենացիի եւ Ղևոնդի նոյնութիւնը) տեսնենք ուրիշ ձեռնաստեղծագործներ և բանասէրներ ինչպէս պիտի արտայայտուին։

Ս. ՈՒՆ Վ. Պ. ՄԱՍՆՈՒԿԵԱՆ

ՄԻՈՒՆԻ ԼՈՒՍԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ամերիկայէն նախանձախնդիր ազգային մը եկեղեցական-ծխական կանոններու վերաբերեալ երեք հարցումներ կ'ուղղէ մեզ՝ լուսարանուելու համար, ի խրատ և յուզողութիւն այն եկեղեցականներուն՝ որ կ'անգիտանան անոնց մասին: Մենք իւրաքանչիւր հարցումին ստորեւ կը գրենք պատասխանը:

Ա.— Կրնա՞յ ո՛րեւէ պարզ վարդապետ մը կամ մէկ խօսնով արեղայ մը չարալ քաղով և զաւազանով պատարագել. — Վարդապետք երէ զաւազանի իխանութիւն ստացած է կրնայ զաւազան ստնել քէ՛ պատարագի եւ քէ՛ քարոզի եւ կամ նմանեւ ժամանակ. իսկ երէ իխանութիւն չէ ստացած, չէ կարող զաւազան կրել: Իսկ արեղան չի կրնար բնու զաւազան կրել. մինչեւ զաւազանի տուրքիւն՝ քանանայի նման կը պատարագէ: Զարալ քաղը Մ. Վարդապետք կը կրէ ա՛յն ասեմ, եր վիճակաւոր առաջնորդ է:

Բ.— Կրնա՞յ վարդապետը տաղաւարներուն, այսինքն՝ Ծնունդի, Զատիկի եւլն. օրեր քարոզի ժամանակ Ս. Խորանի առջեւ արող դնել ու նստիլ, ինչպէս որ եպիսկոպոսներ եւ պատրիարքներ կ'ընեն. — Պարզ վարդապետք, նոյն իսկ երէ առաջնորդ ըլլայ, քարոզի ժամանակ արող չի կրնար նստիլ. միայն առաջնորդ եպիսկոպոսը արտօնեալ է: Իսկ պարզ եպիսկոպոսը արող կը նստի ձեռնադրութեան ժամանակ:

Գ.— Կրնա՞յ վարդապետը կամ արեղան պատարագի ժամանակ քանի մը անգամ շուրջաւ փոխել, քառ կամս. — Շուրջաւ փոխելը կամայական սովորութիւն մ'է. չի զիջուիր քէ ի՛նչպէս մեք է եկեղեցիին մէջ, երուսաղէմայ եկեղեցիին մէջ այդ սովորութիւնը գոյութիւն չունի. Ս. Պատարագի ժամանակ, եր եպիսկոպոսը եմփութոն-արտախօսականք կը հանել: սրբաւարութեմէ յառաջ, շուրջաւը չի փոխեր, կը մնայ նոյնը: Պէ՛տ է զգուստան անոնք՝ որ անկիսութեամբ կը հետեւին այս սեռակ զեղծումներու եւ զայրակողութիւն կը պատճառեն: Եկեղեցականք նախանձախնդիր պէ՛տ է ըլլան հայ եկեղեցւոյ կարգ ու կանոնին, եւ իրար հանդիսանան պարզասիրութեան:

ԽՈՐՀՈՒԲԴ ԵՒ ԽՈՍԲ

Ժողովուրդին ստափնութեան համար շատ աշխատեցիք. պիտեմք համար՝ քաւական. իսկ հանդիպին համար՝ սակաւ:

Մենք չենք մանչնար Աւետարանը ինչպիսի որ պիտէ ք, եւ զայն ուսանելու արգելք կը դնենք զայն զիսնայ կարծեմքիս:

Մարդերը կստափաւորու համար սանմանուած իշխանը պարտի մանչնայ մարդերը:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԸՆՏՐԵԱԼ — ՊԱՏՐԻԱՐԿԻՆ
ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ամեն. Տ. Թորգոմ Սրբ. Արեւոյ. Գիւտակ-նանի Ս. Արտոյս Պատրիարք ընտրուած ըլլալը հաղորդուած էր Պաղեստինի կառավարութեան, Նորին Վեհափառութիւն Թագաւոր կայսեր հաստատութիւնը ստանալու համար:

Յիշեալ հաղորդագրին ստացման առթիւ երուսաղէմի Փոխ-կառավարիչ Մր. Սուլմանէ հետեւեալ պաշտօնագիրն ստացուած է:

(Թարգմանութիւն)

ՊԱՇՏՕՆԱՏՈՒՆ,
ՆԱՀԱՆԳԱՅԻՆ ԿՈՄԻՍԵՐՈՒԹԵԱՆ
ԵՐՈՒՍԱԿԼԵՄԻ ԲԱՅԵՆ
ԵՐՈՒՍԱԿԼԵՄ

Թիւ 9974/10/9

23 յուլիս 1931

2երդ Գերապատութիւն,

Պատիւն ունիմ ակնարկելու 2եր Գերապատութեան 11042/15 համարաւ 17 յունիսի նամակին, եւ յայտնելու՝ քէ ինձի հրահանգուած է սեղեկագրել 2եր Գերապատութեան քէ Նորին Վսեմութիւնը (Քարէր Կոմիտէ) ստացած է նոր Պատրիարքի մը ընտրութեան յաջող ընթացքին սեղեկագիր, եւ կը բաղնայ շնորհաւորել Պատրիարքանի Վարդապետք՝ Հայոց եկեղեցւոյ այդչափ ակնաւոր ներկայացուցիչ մը ընտրած ըլլալուն առիթով՝ երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքի պատկանելի եւ կարեւոր պաշտօնին համար:

Նորին Վսեմութիւնը գրելու վրայ է Պատկան Սեկրետէրին (Secretary of State), ստանալու համար Թորգոմ Արեւիկոպոսի ընտրութեան հաստատութիւնը՝ Նորին Վեհափառութիւն Թագաւորին կողմէ:

Պատիւն ունիմ ըլլալու

2եր Գերապատութեան հնազանդ ծառան

Գ. ՍՈՒԼՄԱՆ

Փոխ-Նամանկային Կոմիտէ
Երուսաղէմի Բաժին

Նորին Գերապատութիւն
Տեղապահ Հայոց Պատրիարքանի
ԵՐՈՒՍԱԿԼԵՄ

ԹԱՐԳՈՒՄԱՆ ԶԱՅ ՏՕՆԸ

Սրբոց Թարգմանաց Սահակայ և Մեսրոպայ տօնին առթիւ գրական հանդէս մը տեղի ունեցաւ ժողովրդաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ: Հանդէսը մտաւորական հանգամանք ունենալով՝ ժողովրդական բաղժութեան փոխարէն մտաւորականներու եւ զպրոցականներու կողմէ գրաւուած էր սրահը:

Նախագահեց Տ. Մկրտիչ Սրբազան Աղաւնու-նի կարգաւ խօսեցան՝ կարճ կերպով, Տ. Կիրեկ վարդապետ, որու նիւթն էր՝ Գրի Գիւտին հրաշալիքը: Տ. Նորայր վարդապետին էր՝ Աստուածաշունչի Թարգմանութիւնը: Տ. Տէրան

վարդապետ Ս. Մալխոզը ներկայացուց իրբեւ Քրիստոնեայ Սուրբը: Տ. Սիւն վարդապետ ծանրացաւ Դրի Դիւտին պատճառներուն եւ արգիւնքներուն վրայ: Իսկ Տ. Չգօն վարդապետ, զբի գիւտին, իրբեւ քրիստոնէական գործ, թուեց նայ ազգին պահպանման բերած նպաստները:

Ընծայարանի ուսանողներէն Տիր. Վաղարոս Սարկաւազ կարգաց թարգմանիչներուն ուղղակի գեղեցիկ ներքող մը: Եղան նաև արտասանութիւններ՝ Ժառ. Վարժարանի աշակերտներէն Պ. Պ. Արշակ Դաւթուտեանի եւ Կարապետ Թնշուկեանի կողմէ, եւ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանէն՝ Օր. Վ. Տէօքմէնեանի եւ Պր. Թ. Յովհաննէսեանի կողմէ:

Նախագահ Սրբազանը փակման խօսքն ըրաւ, ծանրանալով մտքի մշակներուն գնահատութեան պէտքին վրայ:

Թէև քիչ մը երկար՝ բայց մեր ազգին երկու Մեծ Վաստակաւորներուն յարգանք մ'ըրած ըլլալու գոհունակութեամբ մեկնեցան հանդիսականները, զբի գիւտի արժէքին մասին նորոգուած զգացումներով:

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ընծայարանի, Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի քննութիւնները, ըստ սովորականին սկսան յուլիս 16-ին եւ վերջացան 26-ին:

Բերանացի քննութեանց ներկայ դասուեցան Տեղապահ Սրբազանը, Միաբանութեան անդամներ եւ ուրիշ հիւրեր:

Դպրոցական տարւոյն աշխատութեանց արգիւնքն ըստ ամենայնի յաջող էր եւ քննիչներուն մեծ գոհունակութիւն պատճառեց: Դպրոցաց Տեսուչ Հոգ. Տ. Կիւրեղ Վարդապետ եւ ուսուցիչներ ամէն ջանք թափած էին իրենց կարելի լաւագոյնը ընելու, եւ փայլուն գործ մը կատարելու համար: Ուսանող աշակերտներու ալ ջանասիրութիւնը գնահատելի էր ամէն կերպով:

Այս տարի դպրոցական ընթացքի մէջ մշտնջուած նոր նիւթերէն մասնաւորապէս գնահատութեան արժանի եղան Պաղեստինի հնագիտութեան դասը եւ Ժառ. սաներու իւզանկարի փորձերը, որոնցմէ ոմանք շատ յաջող էին:

ԱՄԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆԴԷՍ

Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի եւ Մանկապարտէղի ամալընջի Հանդէսը տեղի ունեցաւ 26 յուլիսին, նախագահութեամբ Տեղապահ Սրբազան Հօր:

Մանկապարտէղի պատկերներուն եւ Նախա-

կըթարանի աշակերտներուն կողմէ եղան արտասանութիւններ, որոնց մէջ կային նաև անգլիերէն եւ արաբերէն կտորներ:

Շատ գեղեցիկ եւ հաճելի էին մասնաւորապէս Մանկապարտէղի խաղերն ու մարզանքները, զորս կատարեցին հրեշտակային համազգեստներ հագած սրբուն պատկերներ:

Եղան նաև պատշաճ ուղերձներ, եւ խօսք՝ Տեսուչին կողմէ:

Հանդէսին յայտագրին վերջանալէն յետոյ տեղի ունեցաւ Վարժարանի Վիճակահանութիւնը 200 գեղեցիկ եւ արժէքաւոր կտորներու համար (1000 տոմսակներու վրայ), զորս Ս. Թարգմանչաց սանուհիները գործած էին տարուան ընթացքին: Նախորդ տարիներու վրայ նոր առաւելութիւն մը կը ներկայացնէին այս տարուան կարգ մը հաշակաւոր ձեռագործները՝ իւզանքերով եւ ասկեղծութեամբ կատարուած:

Դժբախտաբար Ժառանգաւորաց սրահը փոքր եկած էր խառն բաղժութեան համար, եւ շատ մը յարգոյ ազգայիններ ստիպուեցան ետ դառնալ եւ զրկուեցան ժամեր տեղոյ այս թանկագին վայելքէն, որ միևնոյն ատեն միջոց մըն էր իրենց՝ տեսնելու Վարժարանի եւ Մանկապարտէղի վարչութեան կատարած աշխատանքները:

Որպէսզի սակայն չզրկուին հանդէսին առթած հաճոյքէն անոնք՝ որոնք ներկայ չկրցան ըլլալ 26 յուլիսին, պէտք տեսնուեցաւ կրկնել զայն, կարգ մը երկար մասերու գեղջումով, օգ. 2-ին կիրակի օրը, այս անգամ սակայն Վարժարանի բակին մէջ, ուր օդը զով եւ տեղը ընդարձակ ըլլալով՝ հանդիսագրութիւնը լիովին հասաւ ի նպատակին:

Յայտագրին լրանալէն ետք՝ կատարուեցաւ անցած դպրոցական տարուան ընթացքին աշխատասիրութեան եւ յառաջդիմութեան մէջ առաջնորդութիւն շահած Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի աշակերտներուն մրցանակաբաշխութիւնը, Տեղապահ Սրբազան Հօր ձեռամբ:

Ատէկ ետք տեղի ունեցաւ Վարժարանի Հայ Արիւններու զբօշի տըլութիւնը, օրհնութեամբ նախագահ Սրբազանին:

Սրբոց Թարգմանչաց Հայ Արիւններ Պաղեստինի 20րդ սկսուտական խումբը կը կազմեն, եւ կազմակերպուեցան վերջերս, Վարժարանի երիտասարդ ուսուցիչներէն Պր. Պեռ Տարազեանի ջանքերուն շնորհիւ, որուն եռանդն ու աշխատասիրութիւնը այս գործին մէջ՝ ամէն գնահատութեան իրապէս արժանի է:

Դրօշի տըլութիւնէն ետք խումբը կատարեց խաղեր, զանազան տեսակ բուրգեր շինելով, որոնք ծափահարուեցան ներկաներուն կողմէ:

Հանդիսականները մեկնեցան շնորհակալութեամբ եւ լաւագոյն տրամադրութիւններով հանդէպ Ս. Աթոռին, որուն վրայ կը ծանրանայ Վարժարաններու ամբողջ հոգը, եւ Տեսուչ Կիւրեղ Վարդապետին՝ որ իր կարելին չխնայեց անցած տարւոյն ընթացքին՝ Վարժարանները լաւագոյն արգիւնաւորութեան մը մէջ զնելու համար:

ՎԱՐԴԱՎԱՌԻ ՏՕՆԸ

Ըստ Հին Տօմարի յուլիս 19-ին կը հանդիպի վարդավառի քրիստոնէական մեծ տօնը, որ հայկական յիշատակներով ալ դուզողուած է:

Այդ օր Ս. Յակոբեանց Տաճարին մէջ պատարագեց եւ քարոզեց Գեր. Տ. Մկրտիչ Սրբ. եպս. Ազաւնունի, բնարան ունենալով՝ Այլակերպութեան Լերան վրայ Տեառն մերոյ քրիստոսի խօսքերէն «յօտն կացէք եւ մի՛ երկնջիք»:

Ջուր սրակիւռ հեթանոսական սովորութիւնն ալ քրիստոնէական իմաստով մը՝ կը պահուի Սուրբ Երուսաղէմի Հայոց վանքին մէջ, եւ Անդատանի Աւետարանին ատեն վարդապետ մը ուշանի փունջով մը վարդի ջուր կը սրակէ առանձին առանձին Դասի մէջ գտնուող եկեղեցականներուն, եւ յետոյ յուսարարը նոյնը կ'ընէ ժողովուրդին, ինչպէս արդէն նկարագրուած է 1928 տարուայ Սիւնի-օգոստոսեայտ. թիւին մէջ:

ԿԻԼՊԵՆԿԱՆ ՄԱՏՆԱՎԱՐԱՆ

Երջանկայիշատակ Դուրեան Պատրիարքի Յօրհանին առթիւ եղած նուիրատուութեամբ կառուցուած Կիւլպենկեան Մատենադարանին շինութիւնը բոլորովին աւարտած է, եւ երջանկայիշատակ Տ. Եղիշէ Դուրեան պատրիարքի գիրքերը ամբողջութեամբ փոխադրուած են, իսկ վանքի գիրքերն ալ հետզհետէ պիտի փոխադրուին գեղեցիկ եւ արդիական այս շէնքին մէջ, որ ուսումնասիրութեան եւ մտաւորական աշխատանքի մեծ դիւրութիւն պիտի ընծայէ Միաբանութեան եւ Ընծայարանի ուսանողութեան:

Պաշտօնական բացումը տեղի պիտի ունենայ Ս. Աթոռոյ նորընտիր Պատրիարքին գահակալութենէն ետք:

ՄԵՆՏԻ ԼԱՐԱՆԱՂԱՅ ՄԸ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՄԷՋ

Նախորդ ամսուն (յունիս) 28-ին, Երուսաղէմ եկած Մշեցի Գր. Դրիգոր Աւագեան լարախաղի ներկայացում մը տուաւ ժառանգաւորաց վարժարանի բակին մէջ, եւ տեղւոյս հայութեան հետաքրքրական եւ քնատօնմիկ յիշատակներ արթնցնող վայելք մը պատճառեց, կատարելով զանազան խիտ նարպիկ եւ դժուարին խաղեր:

Այս ներկայացումը այստեղ կ'արձանագրենք անոր համար որ գաւառացի հայուն, մանաւանդ Տարօնցիին համար լարախաղը կրօնական հանգամանք մը ունեցած է կարծես: Ահա՛ քանի մը տողեր Վնահատակ Գրադէտներու Բարեկամներու վերջերս հրատարակած Գեղամ Տէր Կարապետեանի «Տարօնի Աշխարհ» զործէն: —

«Փէշիւփան, էդ աղամորդին իջելուց թէ Բաշմէն է որ կանփէ թելին վրայ կը խաղայ, կ'ընէր մէկն: — Վերին իծու — սատանի մաղ կայ հե-

տը, կը նկատէր ուրիշ մը: — Յիսուս Քրիստոս, մէն կուտար սպիտակ վառս կ'ին մը, տարուկներ, զեռ չէք գիտեր — մեռնիմ իր սուրբ զօրութենին՝ Ս. Կարապետին հուճարոյն է...»:

Նաեւ, այն հոյակապ եօթն անուան տէր Սուրբը որ... հուճար կը պարզէ՝ աւուղներուն, փէշիվաններուն մալ-խորտաններուն, որք տօնական օրեր իր մտաբատարու դարկեանք գալով, եւ ցոյց ղենելով՝ իրենց շնորհը կը կանչեն, կը գո-վաստեն իրենք, իր բարձրիկ գմբէթներն, մարմար գերեզմանը եւ խնկիլ տաճարը:

Վերջապէս Դեղամի լարախաղացներու նկարագրութիւնը ամբողջութեամբ կը պատկերէր Երուսաղէմի դաղութին համար «ցոյց ղենող» այս լարախաղացին ալ:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

Յ Երուսաղէմի Առետրական Սենեակի Նախագահ Մր. Էվալտ Ելիի ծննդեան եօթնամսունամեամին առթիւ, յուլիս 9-ին, քաղաքիս Պալատ Պանդոկին մէջ տրուեցաւ թէյասեղան մը, որուն ներկայ գտնուեցան Պատրիարքարանիս կողմանէ Հօգ. Տ. Կիւրեղ եւ Ա. Թարգման Հօգ. Տ. Պարգե վարդապետները:

Յ Ֆրանսական Ազգային Ջօնի տարեգար-ձին առթիւ, Պատր. Տեղապահ Սրբազան, հետն ունենալով Ս. Աթոռոյս Դիւանապետը, յուլիս 14-ին շնորհաւորական այցելութիւն մը տուաւ քաղաքիս Դաղիական Պ. Ընդհ. Հիւպատոսին:

Յ Եգիպտոսեան Լիբանանցի յայտնի Քաճասեղծ Խալիլ Պէյ Մուրաճի տեղս այցելութեան առթիւ ի պատիւ իրեն թէյասեղան մը տրուեցաւ Երուսաղէմի Քաղաքապետի Օգնական Ֆախրի Պէյ Նէշաշիպի կողմէ՝ իր բնակարանին մէջ, յուլիս 18-ին:

Պատր. Տեղապահ Սրբազանը, հետն ունենալով Ս. Աթոռոյս Դիւանապետը, ներկայ գտնուեցաւ տոյն թէյասեղանին:

Յ Պատր. Տեղապահ Սրբազան, հետն ունենալով Պատրիարքարանիս Դիւանապետը, յուլիս 21-ին կէսօրէ ետք ներկայ գտնուեցաւ Պաղեստինի Վսեմ. Բարձր Կոմիսիւրի ապարանքին մէջ տրուած թէյասեղանին:

Յ Եթովպիոյ Վ. Լե. Հալլէ Սեկլաւէ կայսեր ծննդեան տարեգարձին առթիւ՝ Պատր. Տեղապահ Սրբազան, հետն ունենալով Ս. Աթոռոյս Ա. Թարգման Տ. Պարգե վարդապետը, յուլիս 23-ին շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ քաղաքիս Եթովպական Պ. Հիւպատոսին:

ԱԶԳԱՊԱՏՈՒՄ Ա. Բ. ԵՒ Գ. ՄԱՍ

Նկատելով թէ հանգուցեալ Տ. Մաղափա Արեհայ. Օրմանեանի այս հոյակապ աշխատութեան Գ. Մասը (Երուսաղէմ տպուած) զնուներէն շատեր կը ցանկան ունենալ նաեւ նոյնին Կ. Պոլիս տպուած Ա. եւ Բ. Մասերը, Ս. Արքուդոյս Վարչութիւնը ամբողջութեամբ ծախու առաւ այդ հասորները եւ փոխադրեց Երուսաղէմ:

Այժմ ԱԶԳԱՊԱՏՈՒՄԻ ԵԵԼԲ հասորներուն կեդրոնացեալին ըլլալով Ս. Արքուդոյս Տպարանը, զանոնք ունենալ փափաքողները կրնան դիմել հետեւեալ հասցէին.

Imprimerie du Patriarcat Arménien, JÉRUSALEM, Palestine

Գինն է՝ ամէն մէկ հասորին մէկ Անգլ. սթրլին կամ 5 Տոլար:

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄ

ՆԿԱՐԱԳԻՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

գրեց՝ ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊԱՍ ՕՐՄԱՆԵԱՆ

Վարչական Պատուիրակի պաշտօնով Երուսաղէմ իր բնակութենէն օգտուելով՝ երջանկալիւսասակ Տ. Օրմանեան Սրբազան 1915ին գրած է այս հասորը, որ տասներօրը զլուխներու կամ 151 հատուածներու մէջ կը բովանդակէ Ս. Յակոբեանց տառարին ու վանքին եւ յարակիցներուն մանրամասն նկարագրութիւնը, ինչպէս նաեւ նկարագրութիւնը Ս. Հրեշտակապետաց եւ Ս. Փրկչի վանքերուն: Ունի առանձին տեսութիւններ Երուսաղէմի Արքուդին վարչական, վանական, եկեղեցական եւ ուսումնական կեանքին եւ այդ երջանին տիրող վիճակին վերաբերմամբ:

Հոգեւոյս Հեղինակին անունը գրաւական մըն է գործին շահեկանութեան, եւ տարակոյս չկայ թէ սիրով եւ հանդիմով պիտի կարդացուի ներկայ հասորս բարեպաշտ ուխտաւորներու եւ Հայկական Երուսաղէմով հետաքրքրուող մերազնեից կողմէ:

ՍՏԱՅՈՒԱԾ ԳԻՐԲԵՐ

ԵՌԱԶԱՅՆ ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ

(ՍՐԱԿԱՆ ԽՈՒՄԵՒ ՀԱՄԱՐ)

1. Մ. ԶԻՂԻՆԿԻՐԵԱՆԻ

46 երես՝ մափուր եւ յսակ վիմասխալ, 8°.

Այս գործը պատրաստուած է տեղական գործածութեան համար՝ եւ անոր մէջ կը պակսին գործիական երաժշտութեան ձայնագրութիւնը եւ դպիրներու բաժինէն զատ միւս մասերը: Բայց որովհետեւ աւելի օրինակներ տպուած են՝ փափաքողներուն կը վաճառուի ՄԷԿՈՒԿԼՍ շինին: Գիմել՝

Imprimerie du Patriarcat Arménien JÉRUSALEM

ՔԻՉ ՄԸ ԵՐԿԻՆՔ

ՂԱՀՐԱՄ ՍՕՑԵԱՆ

1931, Նիւ Եօրկ. Երես 60. գին մէկ զօլար.

Հայրենաշունչ ինքնուածներու գեղեցիկ հաստը մը:

ՏԱՐՕՆԻ ԱԶԽԱՐՀ

(ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ ԵՒ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ)

ԳԵՂԱՄ ՏԷՐ - ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Հրատարակութիւն՝ «Նահասակ Գրագէտներու Բարեկամներ»-ու.

Մասենաւար քիւ 3, երես 340, Տպգ Պարիս. 1931

Դաւառական գրականութեան շաւազոյն էջեր՝ արտատպուած:

ԹԵԽԱԿՈՐ ԶԻՆ (ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔ) Հեղ. Հ. ՀԱՆԹՈՐՆ, ՊԱՆՈՍ
(Մարդ մը որչափ հողի պէտք ունի) Հեղ. ՅՈՒՍԵՊ ԹՐԳ. 1. Գ. ԳԱԼԵՄՔԵԱՐԵԱՆ.
Պատանիին Դժպարանը, Հասորներ Թիւ 3 եւ 4. Երես՝ 24 եւ 35. Գին՝ իւրաքանչիւրը 1
եգ. Դան. Տպգր. Սահակ-Մեւրոպ, 25 Ch. Tewfik, Դանիք: